

21

VO ACADEMIE

HET VERSCHIL MAKEN

De rol van schoolleiders en bestuurders
bij kansengelijkheid

In opdracht van de VO-academie van de VO-raad

Eerder verschenen in deze brochurereeks:

- (1) Al Doende Leren – Non- en Informeel leren door schoolleiders - Maart 2014
- (2) Samenspel en Dialoog – Financieel leiderschap in het voortgezet onderwijs - Juni 2014
- (3) Werk maken van Strategisch HRM - Hoe personeelsbeleid bijdraagt aan goed onderwijs en bevlogen medewerkers - Herzien, juli 2019
- (4) Richting geven aan professionele ontwikkeling – Beroepsstandaard Schoolleiders Voortgezet Onderwijs - Herzien, juni 2021
- (5) Samen leren in netwerken – Leernetwerken voor en door schoolleiders en bestuurders - September 2015
- (6) Ontmoeting en interactie – Coaching als ontwikkelinstrument - Maart 2016
- (7) Sturen vanuit visie – Strategisch onderwijskundig leiderschap - December 2016
- (8) Een frisse blik – Collegiale visitatie als instrument voor professionele ontwikkeling - Maart 2017
- (9) Nieuwe inhouden, nieuwe netwerken, nieuwe perspectieven – Inwerkprogramma's voor beginnend schoolleiders - Maart 2017
- (10) Leren door vragen en luisteren – Intervisie als ontwikkelingsmethodiek November 2017
- (11) Goed onderwijs door focus op mensen – Aan de slag met peoplemanagement - Maart 2018
- (12) Een gemeenschappelijke missie – Over het samenspel in de driehoek bestuur, toezicht en medezeggenschap - Mei 2018
- (13) Loopbaanleren – Professionele ontwikkeling en loopbaanoriëntatie van leidinggevend in het voortgezet onderwijs - November 2018
- (14) Samen sterker – Regionale samenwerking voor bestuurders in het voortgezet onderwijs - November 2019
- (15) Wisselend invloed uitoefenen – Gespreid leiderschap in het onderwijs - Maart 2020
- (16) Luisteren, legitimeren en leren – Verantwoording in een breder perspectief - Maart 2021
- (17) Samen werken – Inclusief werkgeverschap in het onderwijs - september 2021
- (18) Democratie, participatie en identiteit – Over burgerschap in het vo en de rol van schoolleiders en bestuurders - Januari 2022
- (19) Vermogen om te veranderen – De rol van schoolleiders en bestuurders bij veranderingen in de school - Maart 2022
- (20) Werken aan een lerende cultuur - Kennisgedreven leiderschap in het onderwijs - September 2022

VO-academie, september 2023

In opdracht van de VO-academie van de VO-raad

HET VERSCHIL MAKEN

**De rol van schoolleiders en bestuurders
bij kansengelijkheid**

In opdracht van de VO-academie van de VO-raad

INHOUD

Voorwoord	4
------------------	----------

Over dit katern	6
------------------------	----------

Hoofdstuk 1 Wat is kansengelijkheid?	9
---	----------

1.1 Brede definitie kansengelijkheid	10
1.2 Discussie over kansenongelijkheid is niet nieuw	11
1.3 Kansengelijkheid en het Nederlandse onderwijs	12
1.4 Kansengelijkheid en de drieslag van Biesta	13

Interview met Louise Elffers	14
-------------------------------------	-----------

Hoofdstuk 2 Oorzaken van kansenongelijkheid	21
--	-----------

2.1 Sociaaleconomische achtergrond en armoede	21
2.2 Ouderbetrokkenheid en financieel, cultureel en sociaal kapitaal	22
2.3 Woonplaats	23
2.4 Etniciteit en taal	24
2.5 Burgerschap en identiteit	24
2.6 Onderwijs, onderwijstypen en onderwijsovergangen	25

Interview met Eddie Denessen	28
-------------------------------------	-----------

Hoofdstuk 3 Aanknopingspunten voor meer kansengelijkheid in de school	35
--	-----------

3.1 Quick win: schoolkosten	36
3.2 Inbedding in de school	38
3.3 Heterogene brugklassen	39
3.4 'Zachtere' overgang van basis- naar voortgezet onderwijs	39
3.5 Aanvullend onderwijs	40

Interview met Iliass El Hadioui	42
--	-----------

Hoofdstuk 4 Samenwerken met partijen buiten de school	49
--	-----------

4.1 Ouders en verzorgers	50
4.2 Gemeenten en jeugdzorg	51
4.3 Wetenschappelijk onderzoek	52
4.4 Handreikingen en verwijzingen	53

Interview met Saskia Wiegant van het Leon van Gelder, Groningen	54
--	-----------

Hoofdstuk 5 De kwaliteiten en rol van de schoolleider en bestuurder	61
--	-----------

5.1 Professionalisering van schoolleiders en bestuurders	62
5.2 Leiderschap	63
5.3 Bevorderen van een lerende cultuur en professionalisering van het team	64
5.4 Regionale samenwerking	64

Interviews met Bram van Welie en met leerlingen van het Edith Stein College, Den Haag	71
--	-----------

Interview met Berni Drop van het Montessori College Nijmegen	76
---	-----------

Hoofdstuk 6 Aan de slag	83
--------------------------------	-----------

Literatuurlijst	88
------------------------	-----------

VOORWOORD

Het is een harde conclusie: de wijze waarop ons onderwijs is ingericht, maakt de kansen van bepaalde kinderen niet groter, maar eerder kleiner. Kinderen komen ook niet met dezelfde kansen een middelbare school binnen. Louise Elffers zegt terecht dat het onderwijs ongelijke ontwikkelkansen van leerlingen deels, uiteraard waar de school daar invloed op heeft, moet compenseren. Het gaat immers om gelijke kansen op de verwezenlijking van je potentieel.

Dan is iets extra's nodig om deze leerlingen een eerlijke kans te geven. In een van de interviews in dit katern verwoordt Berni Drop, rector-bestuurder van het Montessori College Nijmegen, dat als volgt:

“Kansengelijkheid betekent dat je een verplichting aangaat elke leerling een leer- en leefomgeving te bieden waarin die leerling het beste uit zichzelf kan halen. Om te kunnen ontdekken wat er bij hem of haar past en daarbij zo min mogelijk geremd wordt door bijvoorbeeld achtergrond, financiën of gender. [...] En wil je die kansen aan alle leerlingen bieden, dan moet je ze vooral niet gelijk behandelen, maar juist ongelijk.”

Helaas vergroot het onderwijssysteem dus zelf de kansenongelijkheid, onder andere door te vroeg selecteren op niveau. Daarom vind ik het zo mooi om de verhalen van de drie scholen in dit katern te lezen. Ze kiezen ervoor om op allerlei manieren de kansen van hun leerlingen te vergroten, onder andere door uitstel van selectie met brede brugklassen. Bij het Leon van Gelder in Groningen werken de leerlingen per vak op hun niveau. Het kan dus zijn dat een leerling voor de meeste vakken lessen op vmbo-niveau volgt, maar wiskunde op vwo-niveau doet.

De drie scholen doen nog iets anders wat me erg trof. Ze zorgen ervoor dat leerlingen van alle niveaus elkaar ontmoeten en van elkaar kunnen leren. “De school is de ontmoetingsplaats van en voor het leven. Op school oefen je kennis, competenties en ook sociale vaardigheden. Dat lukt beter als je leert omgaan met kinderen uit allerlei wijken en met allerlei achtergronden, en van verschillende onderwijstypen”, aldus Bram van Welie, rector van het Edith Stein College in Den Haag. Daarnaast zetten deze

.....

scholen zich met hart en ziel in om te zorgen dat hun leerlingen hun talenten kunnen ontdekken, ontwikkelen en daardoor zelfbewustzijn en zelfvertrouwen krijgen. Want ook dat is kansengelijkheid.

Ik begon deze inleiding met een harde conclusie. Gelukkig laat dit katern zien welke mogelijkheden er zijn om leerlingen alle kansen te geven zich te ontwikkelen. En voorbeelden van scholen waar dit al gebeurt. Ik hoop dat u de tijd neemt de verhalen te lezen, te laten bezinken en na te denken wat uw school kan doen.

Ik wens u veel succes. De VO-academie en de VO-raad staan klaar om u hierbij te ondersteunen.

Henk Hagoort, voorzitter VO-raad
September 2023

OVER DIT KATERN

Er is sprake van kansenongelijkheid in ons onderwijs: kinderen met dezelfde capaciteiten maar met een verschillende achtergrond, hebben niet dezelfde kansen om het beste uit zichzelf te halen en kennen vaak andersoortige onderwijsloopbanen. Het gaat hierbij om complexe problematiek, waarbij verschillende (maatschappelijke) factoren een rol spelen, zoals het opleidingsniveau van de ouders, armoede en vroege selectie in het onderwijs.

De VO-raad vindt de kansenongelijkheid in het onderwijs onacceptabel. Alle leerlingen zouden dezelfde kansen moeten hebben om zich te ontwikkelen en het beste uit zichzelf te halen, ongeacht hun achtergrond of thuissituatie. Het onderwijs dat met publiek geld wordt gefinancierd, heeft de plicht om alle kinderen gelijke kansen te bieden.

Op www.vo-raad.nl vind je onder het thema 'Kansengelijkheid' daarom een - niet uitputtend - overzicht van mogelijk te nemen acties om deze kansengelijkheid te bevorderen en daarbij beschikbare ondersteuning. Naast de onderwijssector zelf, heeft ook de politiek hier een belangrijke rol in. De VO-raad roept de politiek op om te blijven investeren in kansengelijkheid.

Leeswijzer

In dit katern, dat bestaat uit zes hoofdstukken, bekijken we wat kansengelijkheid precies is, wat de oorzaken van kansenongelijkheid zijn en wat je als school, schoolleider of bestuurder kunt doen om de kansen van kinderen te vergroten.

De hoofdstukken van dit katern zijn:

- Hoofdstuk 1: Wat is kansengelijkheid?
- Hoofdstuk 2: Oorzaken van kansenongelijkheid
- Hoofdstuk 3: Aanknopingspunten voor meer kansengelijkheid in de school
- Hoofdstuk 4: Samenwerken met partijen buiten de school
- Hoofdstuk 5: De kwaliteiten en de rol van de schoolleider en bestuurder
- Hoofdstuk 6: Aan de slag

Daarnaast vertellen bestuurders en schoolleiders in dit katern hoe zij kansengelijkheid proberen te bevorderen en komen experts over dit onderwerp aan het woord.

Drie opmerkingen vooraf:

- Bestuurders en schoolleiders zijn er in allerlei soorten en maten, met verschillende verantwoordelijkheden. Velen geven leiding aan een enkele school (de 'eenpitters'), anderen aan een bestuur waaronder tientallen scholen en duizenden leerlingen vallen. In dit katern proberen we zo veel mogelijk al deze bestuurders en schoolleiders aan te spreken.
- In dit katern richten we ons op bestuurders en schoolleiders in het voortgezet onderwijs. Maar behalve voor hen kan dit katern ook interessant zijn voor hun collega's in de school, zoals docenten.
- Omwille van de leesbaarheid duiden we de bestuurder/schoolleider in dit katern aan met 'hij'. Daar kan uiteraard met evenveel recht 'zij' worden gelezen.

Met dank aan

Voor de totstandkoming van dit katern hebben we met diverse schoolleiders en experts gesproken. Onze hartelijke dank voor hun tijd en moeite gaat uit naar:

- Alfons ten Brummelhuis, voorzitter van de NRO Programmacommissie Onderwijsachterstanden en Gelijke Kansen
- Eddie Denessen, hoogleraar Onderwijs en sociale ongelijkheid aan de Radboud Universiteit in Nijmegen
- Berni Drop, rector van het Montessori College Nijmegen
- Iliass El Hadioui, onderzoeker en docent aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam
- Louise Elffers, lector Kansrijke Schoolloopbanen aan de Hogeschool van Amsterdam en hoogleraar Kansengelijkheid in het Onderwijs aan de Universiteit van Amsterdam
- Jan van Tartwijk, hoogleraar Onderwijswetenschappen aan de Universiteit Utrecht
- Bram van Welie, rector van het Edith Stein College in Den Haag
- Saskia Wiegant, rector van het Leon van Gelder in Groningen

De VO-academie

De VO-academie ondersteunt - als onderdeel van de VO-raad - schoolleiders en bestuurders bij hun professionele en individuele ontwikkeling. Daarvoor ontwikkelt de academie steeds nieuwe activiteiten op relevante thema's en met nieuwe leervormen. Zo biedt de VO-academie professionaliseringsactiviteiten voor elke loopbaanstap: docenten met leidinggevende ambities, schoolleiders en bestuurders. We delen onze expertise - op basis van onderzoek en inzichten uit de praktijk - via diverse trajecten, masterclasses en publicaties. Benieuwd naar ons aanbod? Kijk dan op www.vo-academie.nl.

HET VERSCHIL MAKEN

Hoofdstuk 1

Wat is kansengelijkheid?

Gelijke kansen voor iedere leerling. Wie is daartegen? Toch is kansengelijkheid in Nederland niet vanzelfsprekend. Sterker nog, het maakt uit waar in Nederland je wordt geboren, wie je ouders zijn, wat hun opleiding is en naar welke school je gaat. In dit eerste hoofdstuk belichten we het probleem van kansenongelijkheid in relatie tot onderwijs en bekijken we verschillende benaderingen.

Of je opgroeit in een gezin met weinig geld, welke opleiding je ouders genoten hebben, of je in een rijke of arme wijk woont: het heeft allemaal invloed op welke kansen je als kind in Nederland krijgt. Onderwijs is niet langer de grote gelijkmaker waar het eens voor gehouden werd, tot grote spijt van iedereen die in het onderwijs werkt, en daarbuiten. Maar wat is kansengelijkheid precies? En wat kan (of moet) de rol van de school zijn?

1.1 Brede definitie kansengelijkheid

Kansengelijkheid is een groot en vrij abstract begrip dat op veel verschillende manieren wordt uitgelegd. Ook is de taal rondom het probleem van kansengelijkheid vaak beleidsmatig en abstract. Dat werkt verlamdend voor iedereen die kansengelijkheid wil bevorderen.

We kijken daarom eerst hoe we kansengelijkheid in relatie tot onderwijs kunnen definiëren. De Kennisagenda, een publicatie van het NRO, omschrijft gelijke kansen als volgt (waarbij ‘presteren’ niet alleen cognitief moet worden opgevat):

“Het bieden van gelijke kansen is erop gericht om te voorkomen dat leerlingen slechter op school presteren dan ze bij een gunstigere situatie zouden doen. Bij kansengelijkheid gaat het er om dat leerlingen met risicovolle omgevingskenmerken voldoende kansen krijgen om zich naar hun mogelijkheden en behoeften te ontwikkelen.” (Ten Brummelhuis en Kruiter, 2021)

Deze definitie gaat uit van risicovolle omgevingskenmerken en gaat daarmee verder dan veelgebruikte omschrijvingen van kansengelijkheid die alleen de sociaaleconomische achtergrond en eventuele leerachterstanden van leerlingen omvatten. De essentie is dat alle kinderen in het onderwijs hun talenten en leerpotentieel moeten kunnen ontwikkelen.

Dat schrijft ook lector Louise Elffers in haar boek *Onderwijs maakt het verschil* (2022). Elffers onderscheidt drie verschillende benaderingen van gelijke kansen in de context van het onderwijs:

1. **Gelijke kansen op geschiktheid:** leerlingen moeten in gelijke mate de kans krijgen om hun leerpotentieel te verwezenlijken. Dit uitgangspunt is de basis voor de inzet van onderwijs als ‘de grote gelijkmaker’. Want dankzij het onderwijs “zijn leerlingen voor hun leerontwikkeling niet uitsluitend afhankelijk van de input die ze van huis uit meekrijgen” (Elffers 2022). Het gaat bij deze benadering om het feit dat leerlingen gelijke toegang hebben tot onderwijs van voldoende kwaliteit.
2. **Gelijke kansen bij gelijke geschiktheid:** gelijk presterende leerlingen moeten gelijke leer- en diplomakansen hebben. Dit vereist soms een ongelijke behandeling, zoals investeren in scholen en leerlingen die dat het hardst nodig hebben.

3. **Gelijke kansen bij ongelijke geschiktheid:** alle leerlingen moeten ongeacht hun talenten de kans krijgen om met behulp van onderwijs een goede plek te vinden in de samenleving. Dat betekent dat de verschillende routes in het onderwijs gelijk moeten worden behandeld, zowel materieel als immaterieel. Deze benadering is relevant voor het verschil tussen (v)mbo en havo- en vwo-onderwijs.

De eerste benadering van Elffers komt grofweg overeen met de definitie van de Kennisagenda. De andere twee benaderingen voegen twee dimensies toe aan het denken over kansengelijkheid en illustreren de complexiteit van het begrip, bijvoorbeeld met de discussie over ongelijke behandeling om gelijke kansen te realiseren. Wanneer je in gesprek gaat over kansengelijkheid in je school, is het daarom belangrijk om te kijken of iedereen hetzelfde begrip van kansengelijkheid heeft.

Lees ook het interview met Louise Elffers op pagina 14.

1.2 Discussie over kansenongelijkheid is niet nieuw

De discussie over kansengelijkheid wordt de afgelopen jaren intensief gevoerd, en is niet nieuw. In de publicatie *Onderwijskansen en de rechten van het kind* (2022) wijst hoogleraar Eddie Denessen erop dat kansengelijkheid sinds het onderwijsverslag van de Inspectie in 2016 weliswaar hoog op de agenda staat, maar dat al in de jaren zestig bekend was dat de sociale achtergrond van ouders effect heeft op de schoolloopbaan van hun kinderen. Sindsdien wordt het als onwenselijk gezien dat de schoolloopbanen van leerlingen mede worden bepaald door factoren die buiten hen zelf liggen.

Al decennia wordt daarom in Nederland bijvoorbeeld onderwijsachterstandenbeleid gevoerd: beleid dat erop is gericht om de kansen van kinderen met (risico's op) achterstanden te versterken (Denessen, 2022). Of kinderen tot die groep behoren, wordt in het basisonderwijs sinds enkele jaren en in het voortgezet onderwijs vanaf 2024 gemeten aan de hand van vier indicatoren die het risico op achterstand voorspellen. Scholen voor basis- en voortgezet onderwijs kunnen op basis van deze indicatoren extra middelen ontvangen vanuit het Rijk en kunnen eerder in aanmerking komen voor bepaalde subsidies. De indicatoren zijn het opleidingsniveau van de ouders, het land van

herkomst van beide ouders, de verblijfsduur van de moeder in Nederland en of ouders in de schuldsanering zitten (Denessen, 2022).

1.3 Kansengelijkheid en het Nederlandse onderwijs

Uit de definitie van kansengelijkheid in paragraaf 1.1 en uit de drie verschillende benaderingen van Elffers blijkt dat kansenongelijkheid op verschillende niveaus met het onderwijs is verweven. De Kennisagenda (Ten Brummelhuis en Kruiter, 2021) onderscheidt drie niveaus waarop oorzaken van kansenongelijkheid en maatregelen met mogelijke impact op meer kansengelijkheid kunnen worden ingedeeld:

1. Stelsel (macro): het onderwijsstelsel is het geheel van scholen, instellingen, schooltypen en opleidingen en de wet- en regelgeving die daarop van toepassing is. Op dit niveau kun je bijvoorbeeld de vraag stellen wat de bijdrage is van voor- en vroegschoolse educatie aan een succesvolle onderwijsloopbaan.
2. School en omgeving (meso): onder andere de school en de thuis- en sociaal-culturele leefwereld van leerlingen, ouderbetrokkenheid en de lokale voorzieningen op het gebied van jeugd en zorg.
3. Klas en leerling (micro): uitvoering van onderwijs met betrekking tot de verschillen, vertraging en achterstand van leerlingen op verschillende gebieden voor kwalificatie, persoonsvorming en socialisatie, ook in relatie tot de achtergrondkenmerken van leerlingen.

Samen zijn de drie niveaus als een integraal systeem van invloed op de ontwikkeling en kansengelijkheid van leerlingen om bepaalde onderwijsresultaten te behalen (Ten Brummelhuis en Kruiter, 2021).

Het goed beheersen van de Nederlandse taal door álle leerlingen, ongeacht hun achtergrond, draagt bij aan gelijkere kansen in het onderwijs

1.4 Kansengelijkheid en de drieslag van Biesta

Kansengelijkheid gaat niet alleen over cognitie. Voor de opbrengsten van onderwijs hanteert de Kennisagenda in relatie tot kansengelijkheid (in navolging van onder andere de Onderwijsraad) “een breed perspectief gericht op grofweg drie doeldomeinen: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming”. Deze drieslag introduceerde Gert Biesta in zijn boeken *Goed Onderwijs en de Cultuur van het Meten* (2012) en *Het prachtige risico van onderwijs* (2014). Kwalificatie heeft te maken met het overdragen en aanleren van kennis, vaardigheden en houdingen die leerlingen voor iets kwalificeren (een beroep, de samenleving). Socialisatie heeft te maken met de manier waarop onderwijs kinderen inleidt in en verbindt met bestaande tradities en culturen (sociaal-cultureel, politiek, religieus, maar ook beroeps- en professionele praktijken). Subjectificatie (ook wel persoonsvorming genoemd) ten slotte draait om kwaliteiten als zelfstandigheid en verantwoordelijkheid (voor het eigen leven) en de ontdekking van de vrijheid om zelf te handelen.

Dat kwalificatie is verbonden met kansengelijkheid is evident: het goed beheersen van bijvoorbeeld de Nederlandse taal door álle leerlingen, ongeacht hun achtergrond, draagt bij aan gelijkere kansen in het onderwijs. Bij socialisatie gaat het om de mate waarin het onderwijs alle kinderen de kans biedt om volwaardig deel te nemen aan onze samenleving. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de aandacht voor burgerschapsonderwijs op school, dat kinderen bijbrengt hoe zij actief kunnen meedoen aan de samenleving. Subjectificatie draait om het ontwikkelen van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid en om hoe een kind zich gedraagt ten opzichte van anderen. Ook dit is voor kinderen met minder kansen inherent moeilijker, bijvoorbeeld omdat zij minder gelegenheid hebben om zelfstandigheid en verantwoordelijkheid te oefenen, door minder financiële middelen of minder ondersteuning anderszins van ouders, en omdat er minder mensen in hun omgeving zijn die een voorbeeldrol op dit gebied vervullen. Kansengelijkheid speelt dus op alle drie de domeinen.

Interview met Louise Elffers

.....

‘Er is geen sprake van gelijke kansen bij gelijke geschiktheid. Dat vind ik echt een probleem.’

.....

‘Het systeem zit onze pedagogische opdracht in de weg’

Mag de achtergrond of thuissituatie van leerlingen hun kansen in het onderwijs bepalen? Daar is iedereen het snel over eens: nee, natuurlijk niet. Toch gebeurt dat structureel, constateert Louise Elffers, lector Kansrijke Schoolloopbanen aan de HvA en hoogleraar Kansengelijkheid in het Onderwijs aan de UvA.

“De kansen van jongeren in Nederland zijn ongelijk en dat heeft meerdere oorzaken. Een belangrijke vraag is: wat kun je het onderwijs aanrekenen en wat niet? Het onderwijs kan natuurlijk nooit alle ongelijkheid in de maatschappij uitvlakken, maar het kan daar wel in belangrijke mate aan bijdragen.

Ten eerste zou het onderwijs ongelijke ontwikkelkansen van leerlingen die in verschillende omstandigheden opgroeien, deels moeten compenseren.

Dan gaat het dus om gelijke kansen op de verwezenlijking van je potentieel.

Dat lukt nog onvoldoende: de thuisomgeving is nog steeds van grote invloed op de schoolloopbaan.

Ten tweede maken we in het onderwijs de kansen voor leerlingen zelfs ongelijker door hen bij gelijke prestaties structureel ongelijk te behandelen, afhankelijk van hun thuissituatie en achtergrond. Er is dus geen sprake van gelijke kansen bij gelijke geschiktheid. Dat vind ik echt een probleem.

De derde benadering van kansengelijkheid is de gelijkwaardigheid van onderwijs voor leerlingen met verschillende talenten. Het zou niet uit moeten maken wat je talenten zijn: iedereen moet een goede plek kunnen vinden in de samenleving. Dat vraagt om gelijkwaardige waardering van talenten en diploma's. De sleutel daarvoor ligt voor een belangrijk deel buiten het onderwijs. Maar het onderwijs draagt door

Interview met Louise Elffers

zijn hiërarchische indeling ook bij aan de ongelijkheid, vooral door de ongelijke leerkansen en perspectieven die de verschillende routes bieden en de plaats die het beroepsonderwijs in die hiërarchie inneemt.

Bovendien zou het onderwijs ervoor kunnen zorgen dat alle leerlingen ondanks verschillen in talenten in elk geval minimaal zijn toegerust voor volwaardige participatie in de samenleving. Momenteel werken we daarvoor met allerlei drempels: referentieniveaus, kerndoelen en een startkwalificatieplicht. We zeggen: die drempels moet je minimaal halen om überhaupt zelfstandig te kunnen functioneren. In de praktijk zien we dat het niet lukt om alle leerlingen die drempels te laten halen.

Geen van deze benaderingen van kansengelijkheid kan zonder de ander. Als je op de ene benadering heel veel werk verricht, maar de andere laat zitten, ondermijnt je zelf de resultaten. We investeren bijvoorbeeld met het onderwijsachterstandenbeleid flink in extra begeleiding van leerlingen die een verhoogd risico hebben op onderpresteren. We behandelen leerlingen dus ongelijk als we denken dat dit nodig is voor optimale leerkansen. Maar dat ondermijnen we weer door zo vroeg te selecteren dat leerlingen met een taalachterstand te weinig tijd hebben om hun taalniveau op één lijn te brengen met hun cognitieve niveau. En als leerlingen daar wél in slagen, werpen we ze het obstakel van hun achtergrond of thuissituatie eigenlijk direct weer voor de voeten: leerlingen met ouders zonder hbo/wo-diploma krijgen bij gelijke prestaties lagere adviezen en worden lager geplaatst in het vo.

Selectie

We maken in het onderwijs dus keuzes die voor bepaalde groepen belemmerend werken. Dat komt onder andere door de inrichting van het voortgezet onderwijs in Nederland en de toewijzing van leerlingen aan de verschillende routes in het voortgezet onderwijs. De discussie start in Nederland steeds vanuit het gegeven dat we moeten selecteren: mag de leerkracht het schooladvies aan het eind van groep 8 bepalen of mag de toets dat bepalen? Maar eigenlijk moet het veel meer gaan om de

'Het advies is nu heel bepalend. Het is zelfs steeds bepalender geworden'

vraag: hoe bepalend mag die vroege bepaling van iemands niveau eigenlijk zijn voor het verdere verloop van de schoolloopbaan?

Het advies is nu heel bepalend. Het is zelfs steeds bepalender geworden. Maar als we het voortgezet onderwijs flexibeler zouden inrichten, met meer mogelijkheden om tussentijds op en af te stromen, met meer verbinding tussen praktijkgericht en theoretisch onderwijs, en met scholen waar het mogelijk is om verschillende routes te volgen, dan zou het er voor een leerling al veel minder toe doen welk advies de basisschool heeft meegegeven. Ik denk dat het ontzettend nuttig is dat de basisschool aan leerlingen een advies meegeeft over een goede vervolgstap. Maar dan moet het wel echt een advies zijn. In de praktijk is het nu een dwingende voorspelling: op basis van een havo-advies maken we een havo-leerling.

We zijn erg bang dat we te hoog gaan zitten. Dat merken we ook in onderzoek onder basisschoollerares naar hun overwegingen om voorzichtig te adviseren. Veel leraren redeneren: je kunt altijd nog omhoog, terwijl dat in de praktijk in de afgelopen jaren steeds lastiger is geworden. Het idee dat een te laag advies zichzelf wel corrigeert, klopt niet. Ik spreek veel jongeren die in het hbo zijn gekomen via de 'lange' route en die geven aan: ik heb me al die jaren onderschat gevoeld. Dus we moeten bedenken hoe we te lage adviezen voorkomen, want de langere route kent meer hobbels en een hoger risico op uitval. Als er meer correctiemogelijkheden in het vo zouden zijn, hoeven we ons minder bezig te houden met het precies aandraaien van de schroefjes van de sorteermachine.

Toegang

Wie zich met kansengelijkheid bezighoudt, krijgt weleens het verwijt dat kansengelijkheid zou worden afgemeten aan het aantal leerlingen dat naar het vwo gaat. Maar mijn agenda is helemaal niet dat iedereen naar het vwo moet. Mijn agenda is dat iedereen die dat kan en wil, daar toegang toe krijgt. Daarom is juist die derde benadering van kansengelijkheid zo belangrijk om mee te nemen: elke route in ons

Interview met Louise Elffers

onderwijsstelsel moet voldoende perspectief bieden op het vinden van een goede plek in onze samenleving. Er is een enorme kloof aan het ontstaan tussen mbo-, hbo- en universitair geschoolden in termen van inkomen, status en macht. Scholen zullen terecht in eerste instantie denken: maar dat ligt buiten onze macht. Toch zit die hiërarchie wel degelijk ook in hoe wij in het onderwijs hebben ingericht en in de boodschap die we leerlingen meegeven. Je gaat naar het vmbo als je niet goed genoeg was om in havo of vwo in te stromen: we koppelen niveau en leeroriëntatie direct aan elkaar. We vragen leerlingen niet: wil je praktijkgericht of theoretisch werken?

Beroepsonderwijs moet geen vonnis zijn, maar een positieve keuze, omdat het past bij wat en hoe je wilt leren. Wanneer ik de ongelijke advisering en -plaatsing aan de kaak stel, krijg ik vaak het antwoord: maar het één is niet beter dan het andere. Het probleem is juist dat de materiële en immateriële waardering van mbo-, hbo- en wo-gediplomeerden heel ongelijk zijn. En zelfs als die waardering volledig gelijk zou zijn, moeten we leerlingen bij gelijke prestaties gelijke kansen geven om in de diverse routes in te stromen.

Brede scholengemeenschappen

Ik denk dat brede scholengemeenschappen hiervoor ontzettend belangrijk zijn. Helaas wordt een pleidooi daarvoor al snel opgevat als een pleidooi voor integraal uitstel van selectie tot vijftien jaar, met alle leerlingen bij elkaar in de klas en allemaal hetzelfde onderwijs. Het is ontzettend belangrijk dat we uitstel van selectie onderscheiden van uitstel van differentiatie. Ik geloof helemaal niet dat leerlingen allemaal tot hun vijftiende bij elkaar in de klas moeten zitten. Voor bepaalde vakken kan dat heel relevant zijn: creatieve vakken, sportieve vakken, maatschappijleer en projectonderwijs. Maar ik geloof ook dat het voor wiskunde, Nederlands, en andere vakken nodig kan zijn om in niveaugroepen te werken. Waar het om gaat, is dat leerlingen op hun eigen niveau kunnen werken én de ruimte hebben om andere vakken of niveaus te proberen. En dat ze een overstap kunnen maken als ze ervaren dat een niveau toch te pittig is of dat ze juist meer in hun mars hebben.

..... 'Het is ontzettend belangrijk dat we uitstel van selectie onderscheiden van uitstel van differentiatie'

Pedagogische opdracht

We moeten allereerst erkennen dat het onderwijs op dit moment niet meritocratisch functioneert, terwijl we dat wel beweren. Kortom: ideaal en praktijk zijn verschillend. Daarnaast zie ik dat we erg zijn gaan 'staan' naar hoe we het stelsel hebben ingericht. We denken in verschillen en redeneren vanuit het idee van talent als een gegeven dat al heel vroeg kan worden vastgesteld. We zijn ook heel sterk gaan geloven in de verschillen tussen typen leerlingen in de diverse routes, terwijl we keer op keer zien dat die verschillen minder groot zijn dan we denken.

Mijn zorg is dat het selectieve systeem waarin we zitten, de pedagogische opdracht in de weg zit. Terwijl iedereen die in het onderwijs gaat werken, gemotiveerd is door die pedagogische opdracht. Maar doordat we het onderwijs met al die schotten zo gesegregeerd hebben georganiseerd, gaan we daar ook naar handelen. Vragen als: hoe kan ik vanuit mijn rol bijdragen aan kansengelijkheid? Vanuit welke aannames en overtuigingen handel ik? En hoe wordt mijn handelen beïnvloed door het systeem waarin ik functioneer? - daar mag het van mij meer over gaan. Wij zijn het systeem en kunnen dat ook veranderen, als we willen."

Dit interview verscheen eerder in VO-magazine, september 2022.

HET VERSCHIL MAKEN

Hoofdstuk 2

Oorzaken van kansenongelijkheid

Het is moeilijk om individuele oorzaken van kansenongelijkheid aan te wijzen. Kansenongelijkheid wordt daarom ook wel een veelkoppig monster genoemd, of een 'wicked problem'. In dit hoofdstuk identificeren we enkele belangrijke oorzaken, die sterk met elkaar verweven zijn en niet los van elkaar kunnen worden gezien. Ook dit is geen uitputtende opsomming.

2.1 Sociaaleconomische achtergrond en armoede

Kinderen die opgroeien in een gezin met een lage(re) sociaaleconomische status hebben vaak minder kansen en mogelijkheden dan kinderen uit gezinnen met een hogere sociaaleconomische status: een lage sociaaleconomische status refereert doorgaans aan mensen met een lage opleiding en/of mensen met een laag inkomen. Dit komt doordat zij vaker te maken hebben met bijvoorbeeld armoede, gebrek aan toegang tot goede gezondheidszorg, een onstabiele thuissituatie en sociale uitsluiting. Tevens ervaren deze kinderen vaker stress.

2.2 Ouderbetrokkenheid en financieel, cultureel en sociaal kapitaal

Ouders spelen een belangrijke rol bij de ontwikkeling en opvoeding van kinderen en kunnen hun kinderen helpen en ondersteunen. Bewust en onbewust hebben zij veel invloed op de kansen van hun kinderen.

De invloed van ouders begint al voordat kinderen naar school gaan. Zo verschilt het aantal woorden dat driejarigen kennen sterk. Die invloed werkt door in de cognitieve en sociale bagage waarmee leerlingen de school binnenkomen. De school, en ook voorschoolse educatie, probeert vervolgens kinderen van ouders die minder of geen vervolgonderwijs hebben genoten, te compenseren voor de minder talige input die de leerlingen thuis krijgen. Dat is echter niet gemakkelijk en de kenmerken van de thuissituatie werken dan ook tijdens de gehele schooltijd door (Ten Brummelhuis en Kruiter, 2021).

Ouders die een hbo- of wo-opleiding hebben gehad, zijn vaak beter in staat om hun kind te helpen met huiswerk en er heerst in kansrijke gezinnen vaker een ‘sterker academisch klimaat’ dan in kansarme gezinnen (Denessen, 2022). Daarnaast hebben deze ouders vaker de financiële middelen om bijvoorbeeld bijlessen in te kopen voor hun kinderen. Zij zetten zo “hun financieel, cultureel en sociaal kapitaal in [...] om de leermogelijkheden voor hun kinderen te vergroten en hun daarmee meer kansen te bieden” (Denessen, 2022). Dit draagt bij aan de kansenongelijkheid tussen leerlingen en aan segregatie in het onderwijs.

Dat beaamt ook Gert Biesta. Ouders met een hbo -of wo-opleiding en/of ouders met meer financiële middelen zijn volgens Biesta over het algemeen zeer bedreven in het bedienen van de ‘diplomamachine’: “Het beeld dat ouders van goed onderwijs hebben, is heel beperkt geworden. Ze proberen binnen het systeem hun kind zo hoog mogelijk uit de diplomamachine te laten komen. Dat is begrijpelijk, want in onze ongelijke samenleving hangt daar veel van af.” (Biesta in Visser, 2019).

De term ‘cultureel kapitaal’ van Denessen werd voor het eerst gebruikt door de Franse socioloog Pierre Bourdieu (Klassen Kennisbank, 2022). Hij beargumenteerde dat het beheersen van cultureel kapitaal kenmerkend zou zijn voor een ‘hogere’ sociale klasse in de samenleving. Dat zou volgens Bourdieu helpen zelf toegang te krijgen tot deze klasse.

De invloed van ouders begint al voordat kinderen naar school gaan

“Om je op te werken tot de hoogste rangen van onze maatschappij, moet je de juiste *know-how* bezitten. Weten wat je moet zeggen, of juist niet, hoe je je moet kleden, welke gebaren gepast zijn, welke boeken je moet hebben gelezen en ga zo maar door. [...] Dit gaat veel verder dan het aankunnen van het schoolniveau of hard je best doen op je werk.”

Naast financieel en cultureel kapitaal is ook sociaal kapitaal van belang voor de kansen van leerlingen. Sociaal kapitaal is het sociale netwerk van een individu en de hulpbronnen die via dat netwerk gemobiliseerd kunnen worden. Via sociaal kapitaal kun je zowel cultureel kapitaal als financieel kapitaal verkrijgen. “Mensen van binnen je netwerk kunnen je informatie geven over banen, vacatures, werk- en stageplekken, maar ook een goed woordje voor je doen bij deze potentiële werk- of stageplekken” (Klassen Kennisbank, 2022).

2.3 Woonplaats

Ook de plaats en de wijk in Nederland waarin een kind opgroeit, draagt bij aan de kansen die een kind heeft. Wijken waarin relatief veel mensen wonen met een lage sociaaleconomische status hebben vaak minder voorzieningen, zoals bibliotheken, theaters, sportclubs en -faciliteiten en plekken waar gezonde voeding wordt verkocht. Dit bemoeilijkt de ontwikkeling van kinderen in die wijken (Kalthoff, 2020).

De woonplaats van kinderen blijkt ook samen te hangen met het advies dat zij aan het einde van de basisschool krijgen. In niet-stedelijke gebieden worden kinderen vaker ondergeadviseerd: Zij scoren vaker beter op de eindtoets dan het advies van de basisschool aangeeft en de adviezen in deze gebieden worden dan ook vaker heroverwogen (DUO, 2021). Vanaf schooljaar 2023-2024 is de huidige eindtoets vervangen door een doorstroomtoets, die net als voorheen volgt op het advies van de basisschool. Een verschil met de situatie vóór schooljaar 2023-2024 is dat scholen het advies móeten aanpassen als de score van de doorstroomtoets hoger uitvalt.

Zie voor meer informatie en achtergrond over regionale verschillen de KansenKaart: www.kansenkaart.nl.

2.4 Etniciteit en taal

Ook etniciteit en de taal die thuis wordt gesproken zijn van invloed op de kansen die kinderen krijgen in Nederland. Kinderen met een migratieachtergrond krijgen vaak minder kansen vanwege discriminatie en taal- of cultuurbarrières. Denk hierbij bijvoorbeeld aan lage verwachtingen (van ouders en/of school), lagere schooladviezen (DUO, 2022) en discriminatie bij het zoeken naar stageplekken.

Ook kunnen kinderen met een migratieachtergrond door culturele verschillen tussen thuis en school moeite hebben met integreren in de Nederlandse samenleving. Dit kan hun inzet op school en ook hun kansen later op de arbeidsmarkt bemoeilijken (zie ook ‘cultureel kapitaal’ in paragraaf 2.2).

Een migratieachtergrond kan de reden zijn waarom kinderen opgroeien in een omgeving waarin ‘taalarm’ Nederlands wordt gesproken, maar een minder taalrijke omgeving komt ook voor in gezinnen zonder migratieachtergrond. Dat kan bijvoorbeeld komen door laaggeletterdheid van de ouders. Helaas worden taalachterstanden zelden helemaal ingehaald binnen het onderwijs, waardoor dit zich vaak vertaalt in onderwijsachterstanden en kansenongelijkheid (Klassen Kennisbank, 2022).

2.5 Burgerschap en identiteit

Het verschil in (de aandacht voor) burgerschapsonderwijs bij de verschillende onderwijstypen is ook een van de oorzaken van kansenongelijkheid. Het burgerschapsonderwijs heeft de laatste jaren een razendsnelle ontwikkeling doorgemaakt. De nieuwe wet Verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs, die in de zomer van 2021 inging, is hiervoor een belangrijke aanjager. In deze nieuwe wet staat nauwkeuriger beschreven wat scholen moeten doen om hun burgerschapsonderwijs vorm te geven.

De burgerschapskennis van Nederlandse leerlingen in het voortgezet onderwijs is relatief laag. Ook zijn de verschillen tussen de onderwijstypen groot: aan havisten en vwo'ers wordt kwalitatief hoogwaardiger burgerschapsonderwijs gegeven dan aan vmbo'ers (Klassen Kennisbank, 2022). Dat betekent dat de verschillen tussen leerlingen

groter worden en dat een groeiende groep leerlingen niet de benodigde kennis en vaardigheden heeft om volwaardig te kunnen deelnemen aan de maatschappij (Klassen Kennisbank, 2022).

Identiteit en het vormen ervan hangen nauw samen met burgerschap en de plaats die een jongere heeft in de samenleving. Onderzoek van El Hadioui (2011) biedt belangrijke inzichten in de verschillende leefwerelden van jongeren, die allemaal invloed hebben op de identiteitsvorming. De pedagogische driehoek wordt gevormd door de straat-, school- en thuiscultuur. Deze leefwerelden kunnen botsen, wat verwarrend kan zijn voor jongeren en een gevoel van vervreemding en ‘er niet bijhoren’ kan opleveren (El Hadioui, via Klassen Kennisbank, 2022). Dit kan een grotere kansenongelijkheid in de hand werken.

2.6 Onderwijs, onderwijstypen en onderwijsovergangen

De manier waarop het onderwijs in Nederland is georganiseerd, zorgt ervoor dat de kansenongelijkheid die al bestaat tussen kinderen, wordt versterkt. Het onderwijs draagt hiermee ook zelf bij aan kansenongelijkheid.

Het onderwijs in Nederland is niet langer de grote gelijkmaker waar we het lang voor hielden. Het ‘beloftevolle perspectief’ staat onder druk, aldus Louise Elffers:

“In de meritocratisch georganiseerde samenleving kreeg onderwijs de functie toebedeeld van ‘de grote gelijkmaker’. Door kennis te ontsluiten, door vaardigheden aan te leren, door horizons te verbreden en door talenten te helpen ontdekken en ontplooiën, kan onderwijs ongelijkheden reduceren die voortvloeien uit verschillen in de startpositie van kinderen” (Elffers, 2022).

Het is overigens maar de vraag of het onderwijs ooit die gelijkmaker is geweest: de samenhang tussen het opleidingsniveau van kinderen en dat van hun ouders nam de afgelopen decennia af, maar “er blijkt een opvallend stabiele overdracht van de relatieve positie van ouders op kinderen. Kinderen van de volgende generatie zijn in absolute zin misschien wel verder gekomen in het onderwijs dan de generatie van hun ouders, maar hun relatieve positie veranderde weinig. De rups klimt omhoog op een groeiende boom” (Elffers, 2022).

Inmiddels wordt breed onderschreven dat er sprake is van kansenongelijkheid in onze samenleving. Een belangrijk moment waarop het onderwijs bijdraagt aan kansenongelijkheid is het moment van het eindadvies in groep 8 van de basisschool. Kinderen worden op jonge leeftijd ingedeeld in een onderwijstype waar zij vervolgens moeilijk uit kunnen komen, omdat tussentijds doorstromen en stapelen in de praktijk lastig blijken.

Het feit dat onderwijs de kansenongelijkheid gedurende de schoolloopbaan eerder vergroot dan verkleint, wordt ook door Denessen (2022) aangekaart. Hij signaleert dat kansengelijkheid nauw samenhangt met de verschillende onderwijstypen en -niveaus. Hij ziet vier mechanismen die de leermogelijkheden van leerlingen beïnvloeden. Naast ouderbetrokkenheid (zie paragraaf 2.2) zijn dat:

- Selectie en differentiatie: “Onderwijsonderzoek wijst er stevast op dat het opleidingsniveau van ouders invloed heeft op de adviezen voor niveaus van onderwijs die leerlingen aan het einde van de basisschool ontvangen. Leerlingen met vergelijkbare scores op de eindtoets basisonderwijs worden naar verschillende niveaus van voortgezet onderwijs verwezen, deels afhankelijk van hun sociale achtergrondkenmerken.”
- Verwachtingen van leraren: “Uit sociaalpsychologisch onderzoek naar de percepties die leraren van hun leerlingen hebben en de verwachtingen die daaruit volgen, blijkt dat leraren doorgaans hogere verwachtingen hebben van leerlingen met hoogopgeleide ouders dan van leerlingen met laagopgeleide ouders. Als leerlingen vergelijkbare prestaties laten zien, zijn leraren geneigd om de mogelijkheden van leerlingen uit kansrijke gezinnen te overschatten en die van kinderen uit kansarme gezinnen te onderschatten.”
- Schoolkeuzevrijheid, marktwerking in het onderwijs: Door de vrijheid die ouders en kinderen hebben om een school te kiezen, neemt de segregatie in het onderwijs toe: “hoogopgeleide ouders zonder migratieachtergrond kiezen in relatief sterkere mate voor scholen met vergelijkbare leerlingpopulaties. [...] Het gevolg van schoolsegregatie is dat de verschillen tussen scholen toenemen, met een grotere ongelijkheid in leermogelijkheden en onderwijskansen tot gevolg.”

Lees ook het interview met Eddie Denessen op pagina 28.

.....

‘Leerlingen met vergelijkbare scores op de eindtoets
basisonderwijs worden naar verschillende niveaus
van voortgezet onderwijs verwezen’

.....

Interview met Eddie Denessen

.....

‘Ouders zullen hun kapitaal inzetten om voor hun kind het beste plekje te veroveren’

.....

‘Ik voel weinig verontwaardiging’

Eddie Denessen werkt als hoogleraar Onderwijs en sociale ongelijkheid aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Hij onderzoekt onder meer de maatschappelijke gevolgen van het onderwijs. Denessen benadrukt in een gesprek de omvang van het probleem kansenongelijkheid en de complexiteit van de oplossingen.

Denessen begint met aangeven dat het belangrijk is om je af te vragen welk ideaal je nastreeft als het gaat om kansengelijkheid. “Wat is kansengelijkheid precies? Je hoort en leest veel retoriek, ook van vo-scholen – kinderen moeten zich optimaal kunnen ontwikkelen en al hun talenten kunnen ontplooien – maar dat wordt doorgaans weinig concreet. Ik snap ook niet wat ermee wordt bedoeld. Hoe zie je talent bij kinderen? We moeten allereerst het probleem zo concreet mogelijk benoemen.”

Daarnaast zegt hij meteen dat kansenongelijkheid niet alleen een probleem is van het onderwijs: “Kansenongelijkheid bestrijkt de hele jeugd van kinderen. Gedurende die periode komen kinderen in situaties die meer of minder kansrijk voor hen zijn. Het vo is daar een onderdeel van. Dat betekent dat het vo het probleem van ongelijke kansen nooit alleen kan oplossen.”

Beroepsonderwijs

Toch valt er in de school veel te verbeteren als het gaat om gelijke kansen, vertelt Denessen: “Wanneer leerlingen in school op verschillende plekken zitten die een verschillende status hebben - vwo of havo, tweetalig of niet, etc. - en wanneer je dus door differentiatie laat zien dat de ene leerling beter is dan de andere, ontstaat er een mechanisme van opwaartse druk. Kinderen en ouders zullen dan altijd bij de ‘hoogste’ groep willen behoren. Ouders zullen hun kapitaal inzetten om voor hun kind het beste plekje te veroveren: bijles organiseren, druk uitoefenen, het huiswerk voor hun kinderen

Interview met Eddie Denessen

maken. Kansengelijkheid tegengaan is voor mij dan ook proberen om het niveau de school uit te halen. Dat betekent dus heterogenisering en verbreding.”

‘Het niveau de school uit’ zou ook goed zijn voor de waardering van het beroepsonderwijs, vindt Denessen. “Het beroepsonderwijs wordt niet gelijkwaardig aan andere vormen van voortgezet onderwijs zo lang je er als leerling naar toe gaat omdat je de laagste score op de eindtoets haalt.”

Collectieve actie

Wat zouden schoolleiders en bestuurders concreet kunnen doen om kansengelijkheid te bevorderen? Denessen: “Probeer in je beleid contexten mee te nemen. Als je je school gaat verbreden maar een andere school in je directe omgeving start een homogene gymnasiumklas, is het dweilen met de kraan open. Je moet collectief actie ondernemen, waarbij iedereen zich committeert aan een gemeenschappelijk doel. Liefst op regionaal niveau. Je moet het beleid samen ontwikkelen, niet als school, schoolbestuur of als gemeente alleen. Als je het samen doet, kom je ook tot creatievere oplossingen dan wanneer je het probleem verkavelt. Wel heb je dan een heel degelijk bestuurlijk apparaat nodig dat de verschillende scholen uit hun concurrentiepositie kan halen. Want concurrentie leidt tot differentiatie, waardoor weer opwaartse druk ontstaat.”

Het heeft allemaal te maken met agency en eigenaarschap, vertelt Denessen: “Als je erkent dat je onderdeel bent van het probleem, wil je dan ook onderdeel zijn van de oplossing? Of zoek je die elders? Samen met de UvA doen we daar aan de RU onderzoek naar in het project ‘Koersen op kansengelijkheid’. Hoe percipiëren actoren binnen een gemeente hun eigen rol en de rol van anderen? Zo’n analyse kan het startpunt zijn om het gesprek met elkaar aan te gaan.”

.....

'Als je erkent dat je onderdeel bent van het probleem,
wil je dan ook onderdeel zijn van de oplossing?'

.....

Spiegel

Denessen deed al eerder onderzoek onder schoolleiders naar hoe zij naar kansenongelijkheid kijken. Dat leverde het beeld op dat schoolleiders graag aan de slag willen, maar dat ze daarbij gehinderd worden door hun omgeving: "Een van de scholen had bijvoorbeeld uit principe geen betaalde huiswerkbegeleiding in de school, omdat dat kansenongelijkheid vergroot. Maar een school om de hoek had dat wel. De eerste school is het toen toch ook gaan doen, uit concurrentieoverwegingen. Dat vond ik schrijnend. De schoolleider ook, maar die had geen keus. Want een dalend leerlingenaantal zou zijn organisatie wankel maken."

Hoewel steeds meer mensen ongemak voelen over kansenongelijkheid, vindt Denessen dat het allemaal wel wat krachtiger mag worden uitgesproken. "Ik voel weinig verontwaardiging. Het mag wat activistischer. Er zijn wel schoolleiders die doorpakken en tegen de belangen van de individuele ouders in durven te gaan. Die wijzen ouders op het belang van het collectief. Maar dan moet je als schoolleider een goed verhaal hebben, want veel ouders zijn egocentrisch en hebben vooral oog voor hun

Interview met Eddie Denessen

eigen kind. Maar dat levert uiteindelijk geen mooie samenleving op. Die spiegel moet je ouders durven voorhouden.”

Ook bestuurders zouden meer kunnen doen, vindt Denessen. “Ik ken een po-bestuurder die een witte en een zwarte school heeft gemixt; alle even groepen wisselden van school. Als je dat durft, ben je pas echt dapper. Maar het vereist goede voorbereiding, goede communicatie én een bepaald charisma en gezag. Bestuurders hebben veel meer mogelijkheden dan ze denken, maar ze moeten het wel echt willen.”

Advies afschaffen

Wat zou Denessen doen als hij minister van onderwijs zou zijn? “De overgang po-vo is een ongelooflijk belangrijk moment als het gaat om kansenongelijkheid. Het advies zorgt voor allerlei *self-fulfilling prophecies* en je kunt daarna als voortgezet onderwijs ook niet zoveel meer repareren. Het is geen goede basis om leerlingen op een middelbare school te ‘organiseren’, omdat het is gebaseerd op *biased* en niet-relevante informatie over leerlingen. Ik zou het eindadvies van de basisschool daarom afschaffen. Ook op basis van de score van de eindtoets zou ik leerlingen niet indelen in niveaus, want de grenzen tussen de niveaus zijn niet scherp. Er is veel overlap in de vaardigheden van leerlingen in het vmbo-t, havo en vwo. Bovendien verschillen leerlingen in het tempo van hun ontwikkeling en is voor veel leerlingen de selectie te vroeg. Die zouden op een hoger niveau meekunnen als ze langer de tijd krijgen om te laten zien wat ze kunnen.”

Eigen keuzes

In plaats daarvan zou Denessen op elke school alle kinderen willen toelaten die zich voor die school aanmelden, zegt hij: “Als we voor de overgang naar het voortgezet onderwijs niet selecteren, geef je kinderen de ruimte en de tijd om te laten zien wat zij kunnen. Zie leerlingen niet als een object van differentiatie en selectie, maar als een subject dat zijn eigen keuzes kan maken. Dan heb je een veel grotere invloed op gelijke kansen.”

Heeft Denessen nog een advies aan bestuurders en schoolleiders? “Zorg dat je weet hoe groot het probleem van kansenongelijkheid is op jouw school of scholen. Monitor je eigen kansenbeleid. Veel scholen doen dat niet. Wat zijn de diplomarendementen van kinderen met verschillende sociale achtergronden? Hoeveel kinderen met ouders die een vmbo-diploma hebben, behalen een havodiploma? En is dat meer of minder dan het landelijk beeld? Het zijn simpele cijfers die je móet weten.”

Hoofdstuk 3

Aanknopingspunten voor meer kansen- gelijkheid in de school

Het vorige hoofdstuk laat zien dat kansengelijkheid niet iets is wat het onderwijs alleen kan oplossen. Zowel de politiek als de onderwijssector hebben een belangrijke rol in het terugdringen van kansenongelijkheid. Dat betekent zeker niet dat je als individuele school niets kunt doen. Waar begin je?

In de definitie van kansengelijkheid uit de Kennisagenda in paragraaf 1.1 wordt de rol van het onderwijs omschreven: dat zou een leerling voldoende kansen moeten geven “om zich naar mogelijkheden en behoeften te ontwikkelen”. De school heeft de zorg en de plicht om dat te doen, afgestemd op de eigen leerlingpopulatie. Een categorale school is immers anders dan een school met verschillende onderwijstypen onder één dak. Ook zal een school op het Friese platteland andere mogelijkheden hebben dan een school in Amsterdam of Utrecht, waar het aanbod van scholen bijvoorbeeld veel groter is.

De rol van de leraar

De rol van de leraar is uiteraard van groot belang bij het bieden van kansen aan leerlingen. Daarbij gaat het bijvoorbeeld over de verwachtingen (bewust of onbewust) die leraren van leerlingen hebben (zie ook paragraaf 2.6). Uit onderzoek blijkt dat leraren vaak hogere verwachtingen hebben van leerlingen uit kansrijke gezinnen. Zij bieden hun daardoor betere leermogelijkheden. Dit geldt ook andersom: leraren hebben lagere verwachtingen van kinderen uit kansarme gezinnen (Denessen, 2022). Wanneer de school en de docenten zich bewust zijn van dit mechanisme en dit actief proberen te bestrijden, draagt dit bij aan het vergroten van de kansengelijkheid.

3.1 Quick win: schoolkosten

Schoolkosten (schoolboeken en lesmaterialen, devices, persoonsgebonden materialen en de vrijwillige ouderbijdrage) kunnen een negatief effect hebben op kansengelijkheid. Een groeiende groep ouders heeft moeite om de bijdragen die van hen worden gevraagd, te betalen. Dat kan betekenen dat leerlingen van minder draagkrachtige ouders zich minder goed kunnen ontwikkelen dan kinderen van ouders met meer financiële middelen. Ook kan het zelfbeeld van jongeren worden aangetast wanneer zij een uitzondering zijn en niet kunnen meedoen met de rest van de klas.

Met relatief eenvoudige maatregelen kun je als school echter een groot verschil maken, zo beschrijft de uitgave *Schoolkosten* van de VO-raad. In deze brochure staat een aantal concrete acties die schoolleiders en -bestuurders kunnen nemen rond schoolkosten om zo de kansengelijkheid te versterken. Dit zijn bijvoorbeeld:

- Breng duidelijk in beeld in openbaar toegankelijke informatie met welke (aankomende) kosten ouders rekening kunnen houden als ze hun kind bij jouw school aanmelden.
- Meld in alle communicatie richting ouders over schoolkosten duidelijk dat de ouderbijdrage vrijwillig is en dat leerlingen ook mee mogen doen met de aangeboden activiteiten als de ouders de bijdrage niet betalen. Denk hierbij aan de website, de schoolgids, (nieuws)brieven en teksten in betalingssystemen.

‘Met relatief eenvoudige maatregelen kun je als school echter een groot verschil maken’

- Sommige scholen laten hun facturering richting ouders verzorgen door externe partijen. Let op of ook in die communicatie de vrijwilligheid en de garantie tot deelname – ook bij het niet betalen van de bijdragen – goed gecommuniceerd wordt. Controleer ook hoe het proces ingeregeld is ten aanzien van facturen en aanmaningen. Zorg ervoor dat ouders niet alleen de optie hebben om een totaalbedrag te betalen, maar ook voor onderdelen kunnen kiezen of ze wel of niet betalen.
- Betrek ouders en leerlingen. Ga bijvoorbeeld met de ouderraad en met leerlingen in gesprek over nut en noodzaak van de verschillende extracurriculaire programma's en activiteiten: wat willen zij zeker behouden, wat kan eventueel vervallen, wat kan op een andere manier goedkoper?
- Wat is een acceptabel bedrag voor de maximale vrijwillige ouderbijdrage?
- Kijk wat binnen de eigen begroting opgelost kan worden, ook meerjarig. Ga daarnaast tijdig op zoek naar andere vormen van bekostiging. Laat bijvoorbeeld bij een reis de leerlingen die meegaan, in het jaar vóór de reis met acties gezamenlijk (een deel van) de reissom verdienen.
- Een andere optie is om ouders te vragen om een kleine extra bijdrage te storten in een fonds voor minder vermogende leerlingen of scholen. Inventariseer tijdig welke activiteiten en uitjes docenten, mentoren en scholen willen organiseren, zodat ouders niet gedurende het jaar voor verrassingen komen te staan.
- Neem de lijst met persoonsgebonden materialen die ouders moeten aanschaffen, onder de loep. Is alles echt noodzakelijk? Kan een andere of goedkopere versie ook volstaan? Zijn er wellicht materialen die leerlingen ook kunnen lenen?
- Wijs actief op het bestaan van regelingen voor ouders die persoonsgebonden materialen en devices lastig kunnen betalen. Denk aan Stichting Leergeld, het Nationaal Fonds Kinderhulp, (met andere organisaties verenigd in Sam&), de mogelijkheid van een tegemoetkoming van de gemeente en het aanvragen van de tegemoetkoming scholieren voor jongeren vanaf achttien jaar.
- Ga met de gemeente in gesprek over de beschikbare ondersteuning voor ouders met een kleine beurs en het beleid op dit vlak.

Zie voor de hele brochure www.vo-raad.nl (kijk onder het thema Kansengelijkheid).

3.2 Inbedding in de school

Kansenongelijkheid heeft zoveel oorzaken in en buiten de school die nauw met elkaar verweven zijn, dat het probleem het beste in samenhang met andere thema's en dossiers en samen met andere organisaties kan worden aangepakt. Het helpt om iedereen in de school (en andere organisaties waarmee de school samenwerkt, zie hoofdstuk 4) duidelijk te maken dat kansengelijkheid niet iets is wat uitsluitend bij het zorgteam of op een aparte plek in de school moet worden belegd, bijvoorbeeld bij een coördinator kansengelijkheid. Het gevaar bestaat dan dat de overige teamleden kansengelijkheid gaan zien als iets wat niet hun verantwoordelijkheid is.

Onderzoek van Iliass El Hadioui biedt nuttige inzichten in de verschillende manieren waarop we naar kansengelijkheid kunnen kijken en naar wat de school kan doen. El Hadioui is bekend door zijn onderzoek naar de 'buitenwereld' die het klaslokaal binnenkomt en waar de docent en de school mee moet (leren) omgaan. In zijn boek *Grip op de mini-samenleving*, gebaseerd op onderzoek in de scholen die tussen 2019 en 2021 het professionaliseringsprogramma De Transformatieve School gebruikten, hanteert El Hadioui de drie niveaus uit de Kennisagenda die in hoofdstuk 1 werden beschreven (macro, meso, micro). Hij signaleert drie problemen die gelijke kansen ondermijnen in het klaslokaal – op microniveau – en die een bepaalde mate van onveiligheid veroorzaken bij leerlingen: de buitenwereld die het klaslokaal binnenkomt (sociale onveiligheid), bijlessen (onderwijskundige onveiligheid) en leerlingen die zich niet thuis voelen op school (emotionele onveiligheid). Deze problemen overstijgen het klaslokaal, maar de individuele leraar kan deze zaken wel tot op zekere hoogte ombuigen, zo wijzen de resultaten van het onderzoek naar de scholen die het professionaliseringsprogramma De Transformatieve School gebruikten, uit.

Een belangrijke interventie die je volgens El Hadioui in de school kunt doen, is het gesprek over kansengelijkheid voeren op verschillende niveaus in de school. Dat zijn het school/beleidsniveau (mesoniveau) en het niveau van de klas (microniveau). Het probleem is dat die niveaus lang niet altijd goed met elkaar verbonden zijn en dat op de verschillende niveaus een verschillende taal wordt gesproken. Het je bewust zijn van de verschillende niveaus en van de noodzaak om die niveaus met elkaar te verbinden, is een eerste stap naar het ontwikkelen van een gezamenlijke taal en cultuur. Daarin speelt de schoolleider een belangrijke rol (zie ook hoofdstuk 5).

Zie ook het interview met Iliass El Hadioui op pagina 42.

3.3 Heterogene brugklassen

Eén van de oorzaken van kansengelijkheid in het voortgezet onderwijs is de vroege selectie van leerlingen in verschillende onderwijstypen in het voortgezet onderwijs. Die duwt leerlingen te veel in hokjes, zo constateerde de Onderwijsraad in het advies *Later selecteren, beter differentiëren* (2021): “Leerlingen met dezelfde cognitieve capaciteiten, maar met verschillende achtergronden, komen niet op hetzelfde onderwijsniveau terecht. Hierdoor volgen veel leerlingen voortgezet onderwijs dat niet past bij wat zij in hun mars hebben” (Onderwijsraad, 2021).

De Onderwijsraad adviseerde daarom een verplichte brede, driejarige brugperiode, iets wat in maart 2023 door de minister werd afgewezen, vooral vanwege praktische en financiële consequenties. Het ministerie blijft de vorming van heterogene brugklassen wel stimuleren met subsidies (Kamerbrief Visie Kansengelijkheid funderend onderwijs, maart 2023).

Hoewel de driejarige brugperiode dus niet verplicht wordt, staat niets scholen in de weg om zelf initiatieven in die richting te ontplooien om zo de overgang van de basisschool naar het voortgezet onderwijs te versoepelen en kansrijker te maken voor alle leerlingen. Denk hierbij aan dakpanklassen, 10-14-initiatieven of een heterogene onderbouw (zie het interview met rector Berni Drop op pagina 76 voor voorbeelden).

Behalve een zorgvuldig onderzoek naar de behoeften en verwachtingen van leerlingen, ouders en docenten en een plan voor een vorm van uitstel van selectie (met daarin ruimte voor bijvoorbeeld extra begeleiding van leerlingen en docenten) is het ook raadzaam om samenwerking te zoeken met andere scholen, schoolbesturen en gemeenten in de regio. Veel ouders hebben een voorkeur voor homogene brugklassen, wat een school met een nieuwe heterogene, brede brugperiode in een nadelige (concurrentie)positie zou kunnen brengen.

3.4 ‘Zachtere’ overgang van basis- naar voortgezet onderwijs

De vroege selectie bij de overgang van primair naar voortgezet onderwijs pakt voor kansarme leerlingen vaak minder goed uit, zo bleek al in de vorige paragraaf. Scholen kunnen diverse dingen doen om de overgang te verzachten:

- Investeer (nog meer) in de warme overdracht, om helpende informatie te krijgen voor de verdere begeleiding van een leerling in het voortgezet onderwijs.
- Laat (bepaalde) leerlingen alvast proefdraaien op hun nieuwe school en/of begeleid hen extra tijdens de overstap, bijvoorbeeld met een persoonlijke ‘overstapcoach’. Ook kan een doorstroomprogramma po-vo worden ingevoerd.
- Maak bewust plaatsingsbeleid. Met welke adviezen plaats je leerlingen in welke brugklas en hoe zorg je ervoor dat dit kansrijk is?
- Bespreek met basisscholen hoe ze het schooladvies bepalen en evalueer hoe dit uitpakt in het vo.
- Stimuleer dubbele adviezen bij ‘aanleverende’ basisscholen voor kinderen over wiens advies twijfel is.
- Flexibiliseer de onderbouw, zodat leerlingen meer mogelijkheden hebben om nog naar een andere onderwijssoort over te stappen. Behalve een heterogene brugklas kan dit ook 10-14-onderwijs zijn, of (verdere) maatwerkmogelijkheden, waarbij een leerling bijvoorbeeld de kans krijgt een aantal vakken op een ander niveau af te ronden.
- Geef alle leerlingen aan het eind van de tweede klas van het vo opnieuw een advies over een passend vervolg in het vo.

3.5 Aanvullend onderwijs

Scholen kunnen zelf binnen de eigen schoolmuren aanvullend ondersteunend onderwijs organiseren (buiten de reguliere onderwijstijd), zoals bijles, toetstraining en huiswerkbegeleiding. Dit kan worden gegeven door een externe partij, maar ook door docenten, leerlingen zelf of studenten. Door dit kosteloos aan te bieden, wordt de voorsprong van leerlingen met financieel draagkrachtige ouders gereduceerd en creëert de school gelijkere kansen voor alle leerlingen. De VO-raad publiceerde eind juni 2023 de *Brochure Aanvullend onderwijs* met hierin een aantal praktijkvoorbeelden en tips.

Kijk op www.vo-raad.nl onder ‘Kansengelijkheid’.

Voor leerlingen die specifiek risico lopen op een taalachterstand, kunnen scholen extra taallessen organiseren. Daarnaast is het voor deze groep leerlingen extra belangrijk om op school een leescultuur te creëren, bijvoorbeeld door lezen echt onderdeel te maken van het curriculum en te investeren in een ruim leesaanbod op school en in samenwerking met bibliotheken en leesspecialisten.

‘Voor leerlingen die specifiek risico lopen op een taalachterstand, kunnen scholen extra taallessen organiseren’

Meer aandacht voor armoede

De armoede in Nederland neemt toe. Op 17 november 2022 namen meer dan zeventig onderwijsprofessionals deel aan het webinar ‘Scholen en armoede’ van de VO-raad. Daarin werden de volgende tips gedeeld voor het signaleren van armoede:

- Kijk of het gedrag van een leerling verandert. Zijn kleren vaak te klein, niet gewassen of draagt een leerling altijd hetzelfde? En heeft een leerling vaak geen eten mee?
- Let op het vervoer naar school. Komen leerlingen van ver naar school lopen omdat er geen geld is voor een fiets of het openbaar vervoer?
- Let op of ouders de vrijwillige ouderbijdrage betalen. Kunnen zij zaken als werkkleding niet betalen? Of willen ouders niet dat de mentor of een docent op huisbezoek komt?
- Juist als leerlingen vaak opvallend dure merkkleding hebben, kan dat een teken zijn van armoede: leerlingen zijn hierdoor kwetsbaar en worden gemakkelijker verleid tot criminele activiteiten.
- Bel met de gemeente om te vragen hoeveel mensen in armoede leven. Dit geeft een beeld van hoe vaak armoede ook onder leerlingen voorkomt.
- Praat erover, haal het uit de taboesfeer. Hoe makkelijker je er zelf over praat, hoe makkelijker anderen het delen.
- Laat iemand uit het zorgteam in gesprek gaan met ouders. Een zorgmaatschappelijk werker heeft meer afstand tot de school waardoor ouders vaak meer vertellen.
- Plan een huisbezoek bij nieuwe leerlingen.
- Zet in op startgesprekken door de mentor aan de hand van een gespreksleidraad, om zo meer te weten te komen over leerlingen en ouders en wat er eventueel thuis speelt.
- Bied de optie om op het aanmeldformulier voor de school aan te vinken dat je als ouders actief benaderd wilt worden voor ondersteuning.
- Bespreek armoede bij de warme overdracht van basis- naar voortgezet onderwijs.
- Geef trainingen voor personeel (specifiek mentoren) over hoe je armoede kunt signaleren en hierover het gesprek kunt aangaan.
- Ga in gesprek met externe partijen met meer expertise op het gebied van (het signaleren en bespreekbaar maken van) armoede.

Meer weten over wat je als school kan doen aan armoede? Lees de handreiking *Omgaan met armoede op scholen* (kijk op www.vo-raad.nl onder ‘Kansengelijkheid’).

Interview met Iliass El Hadioui

‘Onderschat de waarde en invloed van taal niet’

Onderwijssocioloog Iliass El Hadioui is onderzoeker aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en docent aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Daarnaast was hij onder meer lid van de Onderwijsraad. El Hadioui ontwikkelde het cultuurveranderings- en professionaliseringsprogramma van De Transformatieve School, gericht op kansengelijkheid, onderwijskwaliteit en een verbetercultuur op scholen. Dat programma loopt inmiddels op meer dan honderd scholen en er werden tot nu toe bijna 1800 leraren op 41 scholen gevolgd.

De Transformatieve School werd onlangs gekozen door het ministerie van OCW binnen het consortium van Ontwikkelkracht. El Hadioui ook toegetreden tot het programmateam binnen dit consortium. Hij werd bekend door zijn boek *Hoe de straat de school binnendringt*, over de invloeden en gevolgen van conflicten tussen de verschillende leefwerelden waarin (stedelijke) jongeren navigeren.

Jeugdcultuur die de klas binnenkomt speelt ook een rol in zijn laatste boek *Grip op de minisamenleving*, vertelt El Hadioui: “Daarin maak ik een analyse van drie centrale uitdagingen die kansengelijkheid in het klaslokaal ondermijnen. De eerste is de jeugdcultuur die binnenkomt op onze scholen. Hier hoort ook de discussie over mobiele telefoons bij. Het tweede is het mattheüs-effect, het probleem van grote verschillen tussen leerlingen. In een onderwijscontext betekent dit dat leerlingen die al bevoordeeld zijn, bijvoorbeeld door bijles, beter presteren op scholen. De derde gaat om leerlingen die goede cijfers halen op school, maar zich daar in hun binnenste niet thuis voelen. Dit zijn vraagstukken van sociale onveiligheid, onderwijskundige

Interview met Iliass El Hadioui

onveiligheid en van identiteit en emotionele onveiligheid. En het zijn allemaal mechanismen die de kansenongelijkheid in het klaslokaal concreet voeden.”

Macro, meso en micro

El Hadioui onderscheidt in zijn werk en onderzoek verschillende niveaus in de organisatie van het onderwijs: het microniveau van het klaslokaal, het mesoniveau van schoolleiders, gemeente, beleid en wetenschap, en het macroniveau van het onderwijsstelsel. Het gesprek over kansengelijkheid vindt vaak plaats op het meso- en macroniveau, aldus El Hadioui. “Op het macroniveau gaat het bijvoorbeeld over uitstel van selectie. Op het mesoniveau, het niveau waar ook schoolleiders en bestuurders opereren, gaat het over professionele cultuur, *collective teacher efficacy*, et cetera.”

“Leraren in de klas, het microniveau, zijn echter vooral geïnteresseerd in wat zij in hun dagelijkse werk pedagogisch-didactisch nodig hebben. Slechts een klein gedeelte van de leraren, het deel dat veel leest buiten het eigen vakgebied, kijkt ook vanuit een kansengelijkheidsperspectief naar hun eigen lessen. Veel docenten vinden dat de macro- en mesoniveaus hun context niet goed genoeg begrijpen. Er is een kloof tussen de niveaus, die gescheiden van elkaar lijken te opereren en ook naar elkaar wijzen. De niveaus houden elkaar in gijzeling, waardoor er uiteindelijk te weinig gebeurt.”

Afslag

Het begrip kansengelijkheid is vervuild geraakt, vindt El Hadioui. “Er zijn zoveel definities en beelden in omloop. Ik verbind het zelf in mijn boeken en in het programma daarom met concrete lessituaties. Ik maak onderscheid tussen kansengelijkheid als probleem ván de school en probleem vóór de school. Problemen voor de school zijn bijvoorbeeld hoe de jeugdcultuur de school binnenkomt, of dat steeds meer kinderen in armoede leven. Als een kind niet ontbeten heeft 's ochtends kun je dat moeilijk een probleem van het onderwijs noemen. Maar uitstel van selectie is echt een probleem van het onderwijs zelf. Beide dimensies raken aan kansenongelijkheid.”

‘Ik maak onderscheid tussen kansengelijkheid als probleem ván de school en probleem vóór de school’

El Hadioui neemt daarom in zijn boek ‘de afslag naar het meso- en microniveau’:
“Zelfs als op die twee niveaus alles goed zou gaan, is er nog steeds kansenongelijkheid. Maar dat betekent niet dat je op meso- en microniveau niets kunt doen.”

Verbinding

De uitdaging is volgens El Hadioui om de niveaus met elkaar te verbinden. “De drie uitdagingen van sociale, onderwijskundige en emotionele onveiligheid komen allemaal in meer of mindere mate het klaslokaal binnen, maar ze zijn te groot voor de individuele leraar. Ze zijn niet oplosbaar in het klaslokaal. Wat je wel kunt doen, en dat wordt dan ook in het programma De Transformatieve School gedaan, is heel gedetailleerd observeren in de klas welke mechanismen daar van invloed zijn op kansengelijkheid. Het gaat dan niet eenzijdig om wat een individuele leraar precies doet, maar om de mechanismen die collectief geadresseerd worden binnen de school.”

“Die aanvliegroute is voor veel professionele teams een heel wenselijke gebleken”, zegt El Hadioui. “Vanaf dat moment gaat het kansengelijkheidsdebat namelijk over hén. Dan gaat het om kansenongelijkheid in het eigen klaslokaal en in de eigen school van de leraar. En over wat die leraar kan doen.”

Nieuwe taal

Vervolgens moet in de school de connectie worden gemaakt met het tweede niveau. Hoe ga je collectief om met wat je in de praktijk van het klaslokaal ziet? Hoe verhoud je je als professioneel team tot de uitdagingen die te groot zijn voor de individuele leraar? El Hadioui: “Dat doe je door een nieuwe taal te ontwikkelen, waarmee je het niveau van de leraar in zijn klaslokaal en het mesoniveau kunt verbinden. Het gaat dan over zaken als cultuurverandering, professionalisering en leiderschap.”

Interview met Iliass El Hadioui

De coaches en trainers in het programma van de Transformatieve school doen dat elke dag, vertelt El Hadioui: "Vanuit de sociale wetenschappen injecteren we voortdurend nieuwe concepten in de gesprekken die op scholen plaatsvinden. Ik doe vaak de kick-off van het programma op scholen. Als ik aan het einde van het project terugkom, zie ik een wereld van verschil. In het begin horen we vaak een taal die verwijtend en probleembenoemend is. Ze gebruiken dan woorden als 'overlastgevend gedrag', 'demotivatief', 'moeilijke leerlingen' en 'moeilijke klassen', maar ook 'ingewikkelde', 'moeilijke' en 'eigenwijze' docenten. Dat jargon is opgeslagen in de culturen van onze scholen. Die verwijtende cirkel heet in de literatuur de *cycle of blame*. 80 procent van de problemen in teams hebben te maken met hoe teamleden naar leerlingen en naar collega's kijken. Onderschat de waarde en invloed van taal niet."

Mechanismen

Een nieuwe taal moet veel meer gericht zijn op 'wat zie ik als mechanisme', in plaats van 'wie is er lastig', vindt El Hadioui. "Het gaat niet per se om gedragsverandering, maar of je begrijpt wat leerlingen aan het doen zijn in het klaslokaal. Als je als leraar al 25 keer hebt gewaarschuwd en je een groepje leerlingen wel achter het behang kunt plakken, wat zie je dan? Zijn het leerlingen die overlast geven of zie je ludificering als mechanisme, waarbij de klas een soort speelplaats is geworden? Welke bril zet je op?"

"Die andere bril, waarbij je kijkt naar de onderliggende mechanismen, heeft meer taal nodig. En daar is de aansluiting met de wetenschap voor nodig. De wetenschap moet wetenschappelijke concepten betekenisvol maken voor onderwijsprofessionals. Andersom moeten onderwijsprofessionals zich ook committeren aan langdurig wetenschappelijk onderzoek in de school. Ik geloof heel erg in die kruisbestuiving. En dat is een invulling van *evidence informed* werken die dieper is dan 'vertalen'; het gaat om een samenwerking op basis van gelijkwaardigheid."

'De wetenschap moet wetenschappelijke concepten betekenisvol maken voor onderwijsprofessionals'

Uitzoomen

"We merken dat docenten het fijn vinden om even uit te zoomen, even op afstand te staan. Om vanuit het mechanisme te kijken, zonder daar per se iets van hoeven te vinden", merkt El Hadioui. "Leraren willen graag wetenschappelijk onderbouwd te werk gaan, maar ze willen tegelijkertijd in 'normaal Nederlands' over hun werk praten. Want het moet over hun lessen en over hen gaan."

"Heel veel docenten zijn hbo-opgeleid. Op het hbo hebben ze geleerd gebruik te maken van wetenschappelijke inzichten, maar die moeten wel praktisch toepasbaar zijn. Veel mensen in beleid, wetenschap en bij gemeenten zijn daarentegen academisch opgeleid. En daar zit echt een groot verschil tussen. Wetenschappers publiceren in het Engels en op academisch niveau, terwijl de onderwijsprofessional in de school liever in het Nederlands leest. In Nederland zijn de onderwijspraktijk en de onderwijswetenschap systematisch uit elkaar georganiseerd."

Schoolleiders en bestuurders zijn essentieel om de micro-, meso- en macroniveaus met elkaar te verbinden, besluit El Hadioui: "Juist omdat zij samen alle werkelijkheden, alle niveaus zien. Bij het begeleiden van scholen verwerk ik daarom ook zoveel mogelijk onderzoeksresultaten die pedagogisch-didactisch handelen op het microniveau verbinden met het ontwikkelen van een verbetercultuur, die te maken heeft met het mesoniveau."

HET VERSCHIL MAKEN

Hoofdstuk 4

Samenwerken met partijen buiten de school

De complexiteit van het probleem van kansenongelijkheid zorgt ervoor dat het onderwijs, en zeker de school, dat vraagstuk niet alleen kan oplossen. Samenwerken met allerlei partijen buiten de school vergroot de kans op succes. Ouders en verzorgers zijn belangrijke partijen, evenals de gemeente, de wetenschap en diverse organisaties voor kansengelijkheid.

4.1 Ouders en verzorgers

Ouders en verzorgers zijn zonder twijfel één van de belangrijkste partijen om als school samen mee op te trekken in het streven naar kansengelijkheid, in een zogenaamd educatief partnerschap. In hoofdstuk twee zagen we al dat veel oorzaken van kansonongelijkheid samenhangen met de thuissituatie van leerlingen, zoals de sociaaleconomische situatie van de ouders. De Kennisagenda omschrijft ouders zelfs als ‘gamechanger’ (Ten Brummelhuis en Kruiter, 2021).

De Kennisagenda pleit voor nieuwe vormen van ouderbetrokkenheid, niet alleen voor en tijdens de basisschool, maar ook later in het voortgezet onderwijs. Ouders hebben namelijk niet alleen invloed op de cognitieve prestaties van hun kinderen, maar ook op niet-cognitieve, zoals motivatie, zelfwaardering en spijbelgedrag. Ten Brummelhuis en Kruiter zien hierbij vooral een rol voor extra ondersteuning van ouders (naast bijvoorbeeld ouderavonden, mentor- en docentgesprekken, een ouderportaal op de website of in een app, en nieuwsbrieven). Dit zijn bijvoorbeeld handreikingen die ouders informeren over hoe ze hun kinderen kunnen stimuleren om thuis schoolwerk te maken en wat je kunt doen om te controleren of het schoolwerk is gemaakt. Voor die handreikingen geldt: hoe concreter, hoe beter. Digitale middelen kunnen verder bijdragen aan een laagdrempelige ondersteuning (zoals online driehoeksgesprekken).

Keuze- en loopbaanbegeleiding

In het voortgezet onderwijs is de ouderbetrokkenheid doorgaans lager dan die in het primair onderwijs. Dat is begrijpelijk – de leerlingen zijn immers ook ouder – maar ook jammer, want naast het ondersteunen bij schoolwerk kunnen ouders van jongeren ook een belangrijke rol spelen bij keuze- en loopbaanbegeleiding (Ten Brummelhuis en Kruiter, 2021). Juist de momenten waarop kinderen een profiel of een vervolgstudie kiezen, zijn vaak belangrijk voor de kansen die zij later krijgen. Het betrekken van ouders bij keuze- en loopbaanbegeleiding kan door middel van:

- Informeren: informeer ouders over welke profielen er precies zijn in de verschillende onderwijssoorten en wat een keuze voor één van de profielen of voor vervolgonderwijs precies inhoudt. Veel ouders zijn daarvan namelijk niet op de hoogte.

Steeds meer scholen onderzoeken de mogelijkheden van een rijke schooldag met sport- en culturele activiteiten

- Stimuleren: stimuleer ouders om in gesprek te gaan met hun kinderen over hun interesses, sterke punten en doelen. Dit kan helpen om de passies van kinderen te ontdekken en hen te helpen bij het kiezen van mogelijke carrièrepaden.

Ouders kunnen daarnaast ook een grote rol spelen bij het creëren van zelfvertrouwen bij hun kinderen. Veel kinderen vinden het maken van een profiel- of studiekeuze spannend en ouders kunnen hen aanmoedigen om vertrouwen te hebben in zichzelf en te geloven dat ze de juiste keuzes maken.

4.2 Gemeenten en jeugdzorg

Scholen en gemeenten werken al lang samen als het gaat om ondersteuning van schoolgaande kinderen met een zorgbehoefte. Dat gebeurt bijvoorbeeld op het gebied van professionele jeugdzorg en leerlingenvervoer. Scholen hebben een zorgplicht en moeten daarmee de ondersteuning regelen die kinderen nodig hebben. Zo wordt een passende onderwijsplek voor kinderen geregeld door de samenwerkingsverbanden passend onderwijs, waarbij alle scholen zijn aangesloten. Er zijn echter ook andere terreinen waarop scholen kunnen samenwerken met de gemeente als het gaat om kansengelijkheid:

Rijke schooldag

Steeds meer scholen onderzoeken de mogelijkheden van een rijke schooldag met sport- en culturele activiteiten (maar een rijke schooldag kan ook gaan om bijvoorbeeld coaching en gesprekken met rolmodellen in de eigen omgeving). Deze activiteiten helpen leerlingen hun talenten verder te ontdekken en ontwikkelen, maar niet alle kinderen kunnen daar doorgaans buiten school in gelijke mate aan deelnemen.

Het bieden van een rijke schooldag is een goede manier om kinderen uit kansarme gezinnen in aanraking te brengen met nieuwe culturele en sportieve activiteiten. Er zijn al scholen in het primair en voortgezet onderwijs die een rijke schooldag hebben ingericht (zie bijvoorbeeld www.gelijke-kansen.nl/rijke-schooldag). Coalities van scholen, gemeenten en lokale organisaties konden (en kunnen in de toekomst) subsidie aanvragen om een rijke schooldag te realiseren of uit te breiden. De effecten, ervaringen en succesfactoren van de regio's die hier mee aan de slag zijn gegaan, worden gevolgd.

Het doel is om uiteindelijk te komen tot een meer gestandaardiseerd programma voor een rijke schooldag, dat bewezen effectief is en breder kan worden ingezet.

Armoedebestrijding

Scholen kunnen samen met gemeenten gebruikmaken van diverse financiële middelen die de overheid beschikbaar stelt. Eén van de taken van de overheid is om te zorgen voor bestaanszekerheid van inwoners. De landelijke overheid neemt steeds meer maatregelen om armoede te bestrijden en gemeenten zijn verantwoordelijk voor armoedebeleid en schuldhulpverlening. Zij worden daarbij geholpen door een landelijk kader en diverse landelijke programma's (zoals het programma Kansrijke Start of de Alliantie Kinderarmoede). Voor het bestrijden van kinderarmoede zijn speciale regelingen. Zo stelt de overheid jaarlijks 100 miljoen euro beschikbaar, waarvan 85 miljoen naar gemeenten gaat. Dat geld kan worden gebruikt voor zaken als schoolspullen, sporten, muziekles en schoolreisjes.

Kijk voor meer informatie op Loketgezondleven.nl.

4.3 Wetenschappelijk onderzoek

Om te weten wat werkt en wat niet tegen kansenongelijkheid, is het noodzakelijk om wetenschappelijk onderzoek te doen, bijvoorbeeld naar de overgang van po naar vo. Wat moet de rol zijn van de eindtoets en van de leerkracht van groep 8? Helpt het aanstellen van een 'overstapcoach'? Welke rol kan een mentor in het voortgezet onderwijs vervullen? Moet het curriculum worden aangepast zodat de vakken op de middelbare school beter aansluiten op wat leerlingen tot en met groep 8 hebben geleerd, zodat een doorlopende leerlijn ontstaat?

In het verleden stond wetenschappelijk onderzoek in de school soms los van de dagelijkse schoolpraktijk en werkten scholen en wetenschappers langs elkaar heen. De laatste jaren zijn er steeds meer onderzoeken opgezet waarbij de onderzoeksvragen direct uit de schoolpraktijk afkomstig zijn en onderzoekers van universiteiten en hogescholen en scholen meer samen optrekken gedurende het onderzoek. Samen een onderzoeksaanvraag opstellen is daar onderdeel van. Daarbij kan de schoolleider of bestuurder een rol van betekenis spelen, bijvoorbeeld door het leggen van contacten tussen teamleden in de

.....

Scholen kunnen samen met gemeenten gebruikmaken van diverse financiële middelen die de overheid beschikbaar stelt

.....

school en onderzoekers, door het coördineren van contacten tussen scholen binnen een bestuur en door in het algemeen het belang van het doen van onderzoek in de school te benadrukken.

4.4 Handreikingen en verwijzingen

Er zijn veel handreikingen beschikbaar die scholen verder op weg helpen bij de samenwerking met andere organisaties dan gemeenten en jeugdzorginstellingen. De VO-raad heeft deze verzameld op de website onder het thema Kansengelijkheid. Ook zijn daar verhalen van scholen te lezen die samen met maatschappelijke organisaties trachten de kansengelijkheid van leerlingen te bevorderen.

Meer informatie hierover staat op www.vo-raad.nl onder het thema Kansengelijkheid.

Eén van de belangrijkste startpunten wanneer je meer wilt weten over mogelijke samenwerkingen en samenwerkingsvormen is de Gelijke Kansen Alliantie (GKA) van het ministerie van OCW. De GKA werkt onder het mom van ‘*it takes a village to raise a child*’ samen met scholen, gemeenten en maatschappelijke partners aan het verbeteren van kansengelijkheid, zoals aanbieders van extra onderwijs, mentoring en coaching, taalbevordering, et cetera.

Zie ook de website van de GKA: www.gelijke-kansen.nl.

Interview met Saskia Wiegant van het Leon van Gelder, Groningen

.....

‘Samen ben je verantwoordelijk voor het resultaat. Dat betekent dat je goed samenwerkt en elkaar helpt’

.....

De moderne middenschool

In 1979 werd het Groningse Leon van Gelder opgericht als middenschool, toen een nieuwe onderwijsvorm bedoeld om het standenonderwijs te doorbreken. Het idee was dat leerlingen een aantal jaren hetzelfde programma volgen, los van hun achtergrond of capaciteit. “We doen al veertig jaar dezelfde dingen”, zegt rector Saskia Wiegant. “En daarmee zijn we een hele moderne school.”

“Wij hebben een unieke schoolmethode die je vrijwel nergens anders in Nederland vindt. Ten eerste blijven leerlingen met verschillende mogelijkheden gedurende hun hele periode op onze school in dezelfde klas. Dat betekent nogal wat, bijvoorbeeld dat je moet leren dat je het met elkaar moet doen. Daar besteden we veel aandacht aan. Een middenschool gaat namelijk niet alleen over cognitie, maar ook over sociale en maatschappelijke doelen.

Om een voorbeeld te geven: binnen een klas werken leerlingen in tafelgroepjes aan projecten. Samen ben je verantwoordelijk voor het resultaat. Dat betekent dat je goed samenwerkt en elkaar helpt. Het betekent ook dat je leert regie te nemen voor je leerproces. Dat is iets wat je steeds meer hoort, maar wij doen dat al zo’n veertig jaar. Daarnaast besteden we veel aandacht aan reflecteren op jezelf en aan welke impact iemand heeft op de ander. Daar zit ook deels de waarde van onze school: de ontmoeting tussen kinderen met verschillende achtergronden, die met elkaar leren omgaan en werken. Dat is zó belangrijk voor later, als zij de maatschappij vormen.

Interview met Saskia Wiegant van het Leon van Gelder, Groningen

Overlap tussen niveaus

Ik kom niet uit het voortgezet onderwijs. Ik ben studentendecaan geweest, werkte bij een huisartsopleiding en was opleidingsmanager van de hbo-studie Toegepaste Psychologie. Gedurende mijn carrière werd voor mij steeds duidelijker hoe belangrijk intrinsieke motivatie is, en onderlinge verbinding en autonomie. Dat zijn de grondslagen van de wil om te leren.

Wat me steeds meer bezighield, was de bevoorrechte en afgeschermd positie waarin veel studenten op de universiteit zich bevonden. Ik zag hoe jonge huisartsen grote moeite konden hebben met de omgang met het grootste deel van hun patiëntenpopulatie: praktisch opgeleiden. Ze kenden deze populatie eenvoudigweg niet. Andersom maakte ik mee hoe goed het kon uitpakken als studenten met een vmbo/mbo-achtergrond in gesprek raakten met studenten die van havo of vwo kwamen: ze leerden om naar elkaar te luisteren en om praktijk en theorie met elkaar te verbinden.

Waarom sorteren wij kinderen zo vroeg en zo fijnmazig? Nergens in Europa gebeurt dat. Uit onderzoek blijkt dat de cognitieve verschillen tussen vmbo-leerlingen en vwo-leerlingen veel minder groot zijn dan we denken; Louise Elffers heeft daarover geschreven in haar boek *Onderwijs maakt het verschil*. De heersende opvatting is dat er grote verschillen zijn tussen vmbo'ers, havisten en vwo'ers. Niets is minder waar. Kijk bijvoorbeeld naar de PISA-scores op leesvaardigheid of wiskunde, dan zie je dat er enorm veel overlap is. Een goede vmbo tl-leerling scoort even goed als de gemiddelde vwo'er.

Elk vak op je eigen niveau

Kansengelijkheid betekent voor mij dat ieder kind de gelegenheid krijgt om zich op een relaxte manier te ontwikkelen. De aandacht die we besteden aan reflectie en samenwerking gaat hand in hand met vakinhoudelijke ontwikkeling. Leerlingen doen kennis op en werken aan projecten waarin ze leren om die kennis ook toe te passen.

‘Waarom sorteren wij kinderen zo vroeg en zo fijnmazig? Nergens in Europa gebeurt dat’

Ook doen ze allemaal ervaring op met praktische vakken, zoals techniek of zorg en welzijn.

We hebben nadrukkelijk de keuze gemaakt dat een leerling elk vak op zijn of haar eigen niveau doet. Stel dat je de meeste vakken op vmbo-niveau doet en je bent heel goed in wiskunde, dan werk je voor dat vak op vwo-niveau. Zo komt het ook in je rapport te staan. De eerste drie jaar krijg je bij ons geen cijfers. Hard sturen op prestaties is niet helpend, het verbetert de wil om te leren niet. Wij kijken vooral naar wat een leerling goed doet en kan. Daardoor kan iemand talenten goed ontwikkelen en weet diegene na vier jaar precies welke vervolgstap past.

Nooit blijven zitten

Een ander voordeel van op niveau werken is dat een leerling nooit kan blijven zitten. Vind je een vak te moeilijk? Dan ga je op een lager niveau werken. Is het te makkelijk, dan ga je een niveau hoger. Overigens werken we in het vierde jaar wel met cijfers; leerlingen doen dan alleen een schoolexamen. Wij hebben vrijstelling voor het centraal schriftelijk examen gekregen van het ministerie. We werken met een alternatieve verantwoordingssystematiek waarmee we de leerprestaties aan de inspectie kunnen laten zien.

We labelen alleen maar op niveau omdat het onderwijssysteem dat vraagt. Eigenlijk is het vreemd dat we in Nederland acht verschillende niveaus hebben. Dat sluit niet aan op de kinderen. Als je al niveaus wilt aanbrengen, kies er dan drie en zorg dat je daarbinnen adaptief en flexibel bent. Al die niveaus, al die cijfers, het geeft zoveel stress. Wij proberen die sociale pijn bij de leerlingen weg te halen. De afwezigheid van cijfers versterkt de intrinsieke motivatie van leerlingen, is onze sterke indruk.

Docenten groeien met de leerling mee

Niet alleen klasgenoten blijven vier jaar bij elkaar, je hebt als leerling ook een vast team van docenten. Daardoor leren de docenten hun leerlingen door en door

Interview met Saskia Wiegant van het Leon van Gelder, Groningen

kennen en wordt inspelen op behoeftes en individuele verschillen makkelijker en vanzelfsprekender. De teams zijn relatief zelfstandig en nemen met elkaar beslissingen over de leerlingen en het onderwijs. Per leerjaar zijn er ongeveer veertien docenten (dat zijn zeven mentor-duo's).

Onze *collective teacher efficacy* is hoog. Ik zie dat de teams zeer betrokken zijn, autonoom kunnen handelen en weten dat ze met goed onderwijs de leerlingen kunnen voortstuwten. Dat vertaalt zich in veel positieve energie, flexibiliteit en doorzettingsvermogen als het lastig wordt. Een andere belangrijke succesfactor is onze relatie met de ouders: we zien hen als partners. We schudden hen al voor de start van het schooljaar de hand en zijn vier jaar lang met elkaar in gesprek.

Breedte van de populatie

Ik zie mijn rol als rector als voorwaardenscheppend. Ik wil zorgdragen voor de doorontwikkeling van het onderwijsconcept en voor een goedlopende school waar het fijn werken is. Dat betekent bijvoorbeeld dat we aandacht hebben voor nieuwe docenten en hun inzicht geven in onze aanpak.

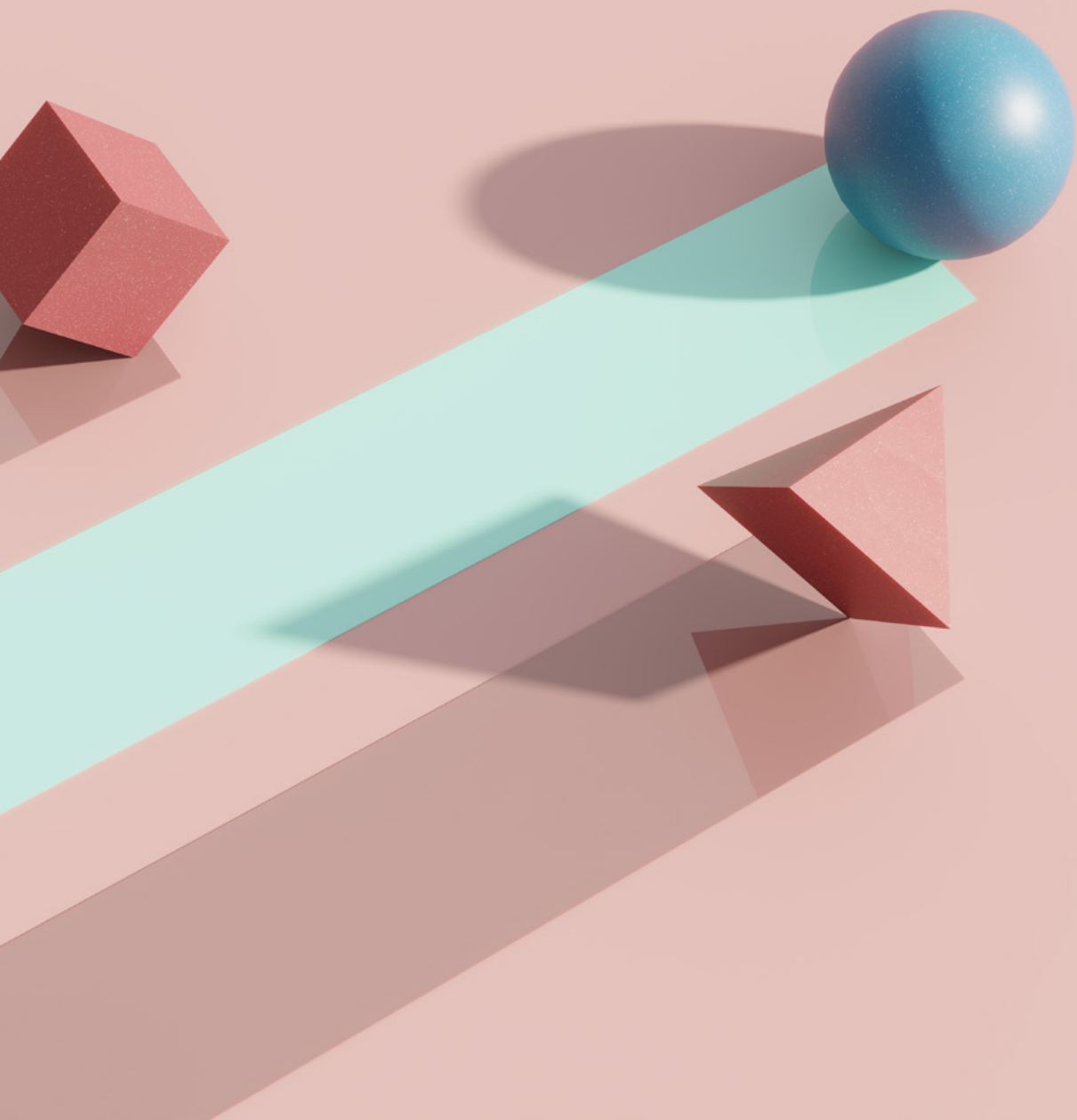
Daarnaast ben ik ook bezig met de moeilijkere aspecten van ons systeem; omdat we in teams werken is het niet altijd makkelijk om contact en kennisdeling tussen teams te bewerkstelligen. Een ander punt is dat het voor een docent lastig is van team te wisselen - dat is immers de basis van onze aanpak.

Het waarborgen van de breedte van onze populatie is een uitdaging, zeker in deze tijd van categoralisering. Het blijft belangrijk dat wij kinderen en hun ouders de waarde van ons onderwijs kunnen tonen, de Leon van Gelder-visie uitdragen. Wat dat betreft doet de overheid te weinig. Ze is erg bezig met kansengelijkheid, maar leerlingen hebben scholen nodig die breed en adaptief zijn, zodat ze niet tussentijds van school hoeven. Maar goed, je ziet dat bepaalde delen van de bevolking hun kinderen liever op een categorale havo of vwo doet.

Vervolgopleidingen geven ons vaak terug dat onze leerlingen zo zelfstandig zijn en tegelijkertijd goed met anderen overweg kunnen. En oud-leerlingen geven aan dat deze school hen heeft geholpen om te leren samenwerken met allerlei verschillende mensen. Die verhalen zijn belangrijk voor mij, want ik denk dat onze maatschappij mensen nodig heeft met precies deze vaardigheden.”

Voor dit artikel is gebruikgemaakt van het artikel *Wij zien elke dag dat het kan: brede heterogene klassen uit Van 12 tot 18* (januari-februari 2023).

HET VERSCHIL MAKEN

Hoofdstuk 5

De kwaliteiten en rol van de schoolleider en bestuurder

In hoofdstuk 3 hebben we gezien welke interventies een school kan doen om kansengelijkheid van leerlingen te bevorderen. Wat is daarbij de rol van de schoolleider en bestuurder?

In de Beroepsstandaard schoolleiders VO en in de professionaliseringsthema's voor bestuurders staat beschreven welke kennis en competenties je als schoolleider of bestuurder moet bezitten – of waar je je eventueel in moet scholen. In dit hoofdstuk koppelen we de professionaliseringsthema's voor bestuurders en de relevante praktijken uit de Beroepsstandaard voor schoolleiders aan het onderwerp kansengelijkheid.

5.1 Professionalisering van schoolleiders en bestuurders

In de Beroepsstandaard schoolleiders VO staat het brede scala aan praktijken beschreven waarbinnen schoolleiders handelen, afhankelijk van de fase van ontwikkeling en de context van de school (kijk voor meer informatie op www.vo-academie.nl). Daarin worden onder meer de leiderschapspraktijken van schoolleiders beschreven: het geheel van handelingen en gedrag dat door anderen wordt gezien en ervaren. Een onderdeel van de leiderschapspraktijk ‘Visiegestuurd werken’ is het hebben van hoge verwachtingen van de prestaties en mogelijkheden van leerlingen en leraren. Het bevorderen van kansengelijkheid hangt nauw samen met het hebben van hoge verwachtingen van alle leerlingen, ook van hen die uit minder kansrijke omgevingen komen, en hun alle hulp bieden om hun talenten te ontplooien. Je hebt als schoolleider een belangrijke rol in het bevorderen van een inclusieve schoolcultuur.

Onderdeel van de professionaliseringsthema's van bestuurders (samengebracht in de publicatie *Onderwijsbestuurder: een uitdagende professie*) is het thema Maatschappelijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke opdracht. Dit thema wordt als volgt omschreven:

“De bestuurder functioneert in een breed maatschappelijk speelveld: de directe context van de onderwijsorganisatie (lokaal, regionaal), het maatschappelijke speelveld, de publieke meningsvorming rond taak en verantwoordelijkheid van onderwijs. De bestuurder participeert in het maatschappelijke debat in de sector en daarbuiten. [...] De bestuurder zoekt de samenwerking met derden: andere onderwijsorganisaties, andere organisaties, overheden. Het gaat altijd om afweging tussen publieke, private en professionele belangen. [...]” (VO-academie, 2019).

Dat betekent dat een bestuurder maatschappelijke, politieke, culturele ontwikkelingen kan duiden, en dat kan vertalen naar een heldere onderwijsvisie. De bestuurder moet kunnen omgaan met vragen van zin en betekenis en daarvoor taal kunnen hanteren.

Het bestrijden van kansenongelijkheid is hiermee expliciet een taak van de schoolleider en de bestuurder.

.....

Het uitdragen van de visie en het enthousiasmeren van teamleden en externe partners is onderdeel van het takenpakket van de schoolleider en de bestuurder

.....

5.2 Leiderschap

Het spreekt voor zich dat niet uitsluitend de bovengenoemde leiderschapspraktijk en het professionaliseringsthema relevant zijn voor het bieden van gelijke(re) kansen aan leerlingen als het gaat om het werk van een schoolleider of bestuurder. We zagen in eerdere hoofdstukken al diverse malen dat het bevorderen van kansengelijkheid alleen in samenhang met andere thema's en doelen binnen en buiten de school kan gebeuren. Dat betekent dat zowel binnen als buiten de school van de schoolleider en bestuurder wordt verwacht dat hij of zij over uitstekende communicatieve vaardigheden en leiderschapsvaardigheden beschikt, waarmee alle leden van het team en ook organisaties buiten de school kunnen worden verleid om met vereende krachten te werken aan kansengelijkheid.

De schoolleider en bestuurder moeten niet alleen een visie op het terrein van kansengelijkheid ontwikkelen (of uitbreiden, verduidelijken), maar moeten er ook voor zorgen dat iedereen in de school en daarbuiten overtuigd raakt van de noodzaak om dit gezamenlijk op te pakken. Het uitdragen van de visie en het enthousiasmeren van teamleden en externe partners is daarmee onderdeel van het takenpakket van de schoolleider en de bestuurder.

Daar komt bij dat de gehele schoolorganisatie (docenten, maar ook onderwijs-ondersteunend personeel) niet alleen enthousiast en gemotiveerd moeten zijn om te werken aan oplossingen, maar dat zij daartoe ook in staat moeten worden gesteld. Dat betekent facilitering in tijd (bijvoorbeeld voor iemand die contacten met de gemeente op dit gebied onderhoudt), maar ook in geld voor professionalisering van teamleden die zich willen ontwikkelen (bijvoorbeeld in het begeleiden van leerlingen, of in het ontwikkelen van lesmateriaal dat geschikt is voor gebruik in heterogene klassen).

5.3 Bevorderen van een lerende cultuur en professionalisering van het team

Ook het bevorderen van een lerende cultuur en professionalisering van het team is een taak van de schoolleider en de bestuurder. Het professionaliseren van het team op school kan op verschillende manieren helpen bij het bevorderen van kansengelijkheid. Professionalisering kan bijvoorbeeld gaan over:

- Inzet van effectieve onderwijsstrategieën: door professionalisering hebben leraren meer kennis van effectieve onderwijsstrategieën, zoals differentiatie en formatief evalueren. Dit kan helpen bij het aanpassen van het onderwijs aan de verschillende behoeften van leerlingen.
- Werken aan een inclusieve schoolcultuur: professionalisering kan ook gericht zijn op het ontwikkelen van een inclusieve schoolcultuur waarin alle leerlingen zich veilig en gewaardeerd voelen, ongeacht hun achtergrond of vaardigheden. Dit kan bijdragen aan het creëren van een leeromgeving waarin elk kind zich kan ontwikkelen.
- Verbeterde instructie: door professionalisering kunnen leraren hun instructievaardigheden verbeteren en betere lesmethoden ontwikkelen. Dit kan leiden tot beter begrip en leerresultaten bij leerlingen, ongeacht hun achtergrond.
- Samenwerking met ouders en andere partners: professionele ontwikkeling kan leraren helpen om effectief samen te werken met ouders, gemeenschapspartners en andere professionals om de onderwijsbehoeften van leerlingen te ondersteunen. Door deze samenwerking kunnen leraren een breder scala aan middelen en ondersteuning bieden aan leerlingen en families, wat kan bijdragen aan het bevorderen van kansengelijkheid.

5.4 Regionale samenwerking

In paragraaf 3.3 zagen we dat één van de dingen die scholen kunnen doen om kansengelijkheid te bevorderen, het starten (of uitbreiden) met vormen van later selecteren is. Samenwerking met de gemeente en met andere scholen en/of schoolbesturen in de regio is daarvoor gewenst. Bestuurders en schoolleiders kunnen bijvoorbeeld uitwisselen welke initiatieven zij ondernemen om heterogene brugklassen op te zetten, om zo te voorkomen dat elke school het wiel opnieuw moet uitvinden.

Voorkom dat elke school het wiel opnieuw moet uitvinden

Ook kunnen bestuurders en schoolleiders proberen tot overeenstemming te komen met betrekking tot de gezamenlijke invoering van vormen van later selecteren, om zo te voorkomen dat ouders in hun streven om hun kind zo 'hoog' mogelijk te laten instromen in het voortgezet onderwijs zullen uitwijken naar scholen met homogene brugklassen en categorale scholen. Hiervoor is niet alleen een intensieve communicatie met de gemeente en met andere scholen en schoolbesturen nodig, maar ook met ouders.

Zie ook het interview met Eddie Denessen op pagina 28.

Interview met Bram van Welie van het Edith Stein College, Den Haag

.....

‘Onze school is al decennialang multicultureel,
we weten eigenlijk niet anders meer’

.....

‘Het geven van kansen zit in ons DNA’

Een van de oudste lycea in Nederland is gelegen aan het statige Louis Couperusplein in hartje Den Haag. Het Edith Stein College heeft leerlingen van ruim zestig nationaliteiten en culturen. “We zijn sinds jaar en dag een verheffingsinstituut”, zegt rector Bram van Welie.

“Onze school is in 1915 opgericht als het Rooms-Katholiek Meisjes Lyceum, een school voor meiden uit de gegoede burgerij. Onder andere de kapel - waar nu onze aula is - herinnert aan de katholieke achtergrond. In de jaren 60 mochten ook jongens op school komen en is de naam veranderd in Edith Stein College. Dat was ook de tijd dat de immigratie uit landen zoals Marokko, Turkije en later Suriname op gang kwam. Onze school is al decennialang multicultureel, we weten eigenlijk niet anders meer. We hebben veel culturen bij ons op school, het lukt ons alleen niet de autochtone leerlingen aan ons te binden. Naast onze zeer diverse populatie hebben we ook een grote Internationale Schakelklas voor nieuwkomersleerlingen. In totaal hebben we zo’n duizend leerlingen.

Brede school

We zijn heel bewust een brede scholengemeenschap. Daar heb je meteen de kern van onze visie te pakken: het geven van kansen zit in ons DNA. Ten eerste willen we vmbo, havo en vwo onder één dak hebben, omdat leerlingen dan - indien nodig - makkelijker van niveau kunnen wisselen zonder naar een andere school of gebouw te moeten. De tendens, zeker in de grote steden, is dat scholen eerder categoraliseren dan dat ze breder worden. Ik denk dat dit kansengelijkheid belemmert.

Interview met Bram van Welie van het Edith Stein College, Den Haag

Het is lastig om op jonge leeftijd te bepalen wat voor niveau iemand heeft. Daarom hebben we een verlengde brugklas met een dakpanconstructie: mavo/havo, havo/vwo en vwo. Tussendoor kunnen leerlingen switchen. In de mavo/havo- en in de havo/vwo-klas geven we bij toetsen twee cijfers. Dan kun je zien hoe je presteert op beide niveaus. Mentoren en klassenstudenten ondersteunen en begeleiden leerlingen in hun ontwikkeling.

Ontmoetingsplaats

Een tweede pijler van onze visie is socialisering. De school is de ontmoetingsplaats van en voor het leven. Op school oefen je kennis, competenties en ook sociale vaardigheden. Dat lukt beter als je leert omgaan met kinderen uit allerlei wijken en met allerlei achtergronden, en van verschillende onderwijstypen. Wij behoren tot een minderheid van scholen in de grote steden waar je dit nog hebt. Het is blijkbaar interessanter om een aparte mavo of vwo te hebben. Natuurlijk, ik kan me goed voorstellen dat je als onderwijsbestuur daarmee aan de wensen van ouders tegemoetkomt. Die zien vaak een aparte mavo of gymnasium als een betere plek voor hun kind, terwijl een bredere school een rijkere context biedt en de resultaten daar ook prima kunnen zijn.

Als school heb je ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid. We zullen met z'n allen moeten samenleven en dat begint al op school. Als we kansengelijkheid serieus nemen, zullen we brede brugklassen moeten creëren, het liefst op brede scholen.

Ik denk dat 98 procent van onze leerlingen een migratieachtergrond heeft, vaak al derde of vierde generatie. En dat gaat supergoed, het mengt enorm. Als ik aan leerlingen vraag wat we zeker niet zouden moeten veranderen aan onze school, dan zullen ze vrijwel allemaal de diversiteit zeggen. Wat ze hier ervaren, nemen ze de rest van hun leven mee. In die zin zou je kunnen zeggen dat een monocultureel gymnasium sociologisch gezien een 'armere' bubbel is.

.....

‘Juist voor onze kinderen is bijvoorbeeld
kunstonderwijs superbelangrijk, voor hun
vorming en verbeeldingskracht’

.....

Vier vormen van kapitaal

Om onze leerlingen de juiste kansen te geven gaan we uit van de vier soorten kapitaal, zoals het SCP dat onlangs in het rapport *Eigentijdse ongelijkheid* beschreef: economisch, sociaal, cultureel en persoonlijk kapitaal. Op al die fronten hebben relatief veel van onze leerlingen vaak een achterstand of extra hobbel te nemen. Onze taak is ervoor zorgen dat het gat zo klein mogelijk is. En natuurlijk, als school kun je niet alles wegnemen, zoals een thuissituatie met geldzorgen. Maar je kunt wel helpen de kansen voor kinderen zo groot mogelijk te maken. We doen bijvoorbeeld aan armoedebelief en delen gratis menstruatieproducten uit. En we zijn nu bezig met gratis maaltijden op school.

Op het gebied van sociaal en cultureel kapitaal kun je als school wel veel doen. Het sociale aspect noemde ik al, het culturele krijgt bij ons ook veel aandacht. Veel leerlingen hebben extra aandacht voor de basisvaardigheden nodig en je kunt je tijd maar één keer inzetten. Maar ja, dat gaat ten koste van andere vakken. Het gevaar is dat je eendimensionaal onderwijs geeft, alleen gericht op de basisvaardigheden. Maar het moet veel breder. Juist voor onze kinderen is bijvoorbeeld kunstonderwijs superbelangrijk, voor hun vorming en verbeeldingskracht. Daar hebben ze in hun verdere leven profijt van. In hun eigen omgeving krijgen ze dat om verschillende redenen lang niet altijd voldoende mee.

Samenwerken met de burens

Daarom hebben we een schil om de school bedacht met allerlei culturele activiteiten die we de komende jaren verder gestalte geven, met bijvoorbeeld een debatclub, een koor, theater, et cetera. Ook de omgeving van de school is inspirerend en breed. Leerlingen leren samenwerken met onze ‘burens’, zoals musea, theaters en grote organisaties. We voeden daarmee hun culturele kapitaal en maken ze vertrouwd met hun rol in de maatschappij. Ook bieden we gratis huiswerkbegeleiding en bijlesuren aan de randen van de dag en tijdens tussenuren.

Met het aanvullende onderwijs krijgen leerlingen net dat extra zetje, waardoor ze zich ook breder kunnen oriënteren en met rolmodellen in aanraking komen. Nu kunnen we dat uit NPO betalen, maar we kijken hoe we dat structureel kunnen doen. De uitdaging is om alles in de schil goed te laten matchen met wat er in de lessen gebeurt. Daar zijn we nu mee bezig. We schrijven het nieuwe schoolplan en dat is een belangrijk onderdeel. Ook het taal- en leesbeleid moet veel breder; we willen het leesplezier bevorderen.

De leraar als rolmodel

Ik had het net over rolmodellen, onze docenten zijn dat zeker. In onze onderwijsaanpak staat de leraar centraal. Die is de leider, de regisseur van het onderwijsproces. Ik zie bij leraren een enorme bevlogenheid om leerlingen te laten groeien naar zelfstandige jonge mensen met zelfinzicht en empathie voor de ander. Ons lerarencorps is heel divers, een flink deel heeft zelf een migratieachtergrond. Het zijn stuk voor stuk bevlogen mensen die vanuit een ideaal bij ons gaan werken, om de leerlingen kansen te geven in het leven. En ze laten leerlingen zien dat je kunt groeien naar wie je wilt zijn.

Hoe bevlogen je ook bent, we weten dat lesgeven in onze context niet altijd gemakkelijk is. Daarom hebben we een stevig inductieprogramma en staat bijvoorbeeld ook de Nederlandse taal regelmatig op het professionaliseringsprogramma van de leraar. We overwegen momenteel voor iedere docent een NT2-cursus te organiseren, dat zal helpen in de klas.”

.....

'Met het aanvullende onderwijs
krijgen leerlingen net dat extra zetje'

.....

Interviews met leerlingen Edith Stein College

Interviews met leerlingen Edith Stein College

Parmis (15 jaar, ISK)

“Sinds acht maanden woon ik in Nederland, ik kom uit Iran. Ik heb voor de ISK-klas van het Edith Stein gekozen omdat het dichtbij is. Ik vind het een hele fijne school.

Het is een plek om te groeien. De docenten zijn erg aardig, ze leggen me dingen uit over de cultuur in Nederland en de taal. Wat ik heel fijn vind, is dat ze echt proberen een band met je op te bouwen. In Iran gaat het om de lessen en wat je leert. Daar is het minder gezellig. Hier heb je meer tijd om dingen te doen die je leuk vindt en wilt ontdekken, zoals kunst. Dat vind ik fantastisch, dat je zelf aan de slag gaat. In Iran gaat het meer om de kunsttheorie.

Op woensdag mag ik naar de Kunstacademie hier in Den Haag. Dat heeft een van mijn docenten geregeld. Ik volg verschillende klassen om te zien of het iets voor mij is. Ik ben blij dat de school me op deze manier helpt.”

.....

'Dit jaar zit ik in de leerlingenraad met ongeveer vijftien andere leerlingen'

.....

Hilmi, (16 jaar, 3 vwo)

"Vijf jaar geleden ben ik vanuit Turkije naar Nederland gekomen. Ik heb toen ISK gedaan op het Edith Stein. Nu doe ik vwo. Ik vind het een fijne, mooie school. Iedereen heeft zijn eigen cultuur en achtergrond. Daar kun je veel van leren. Dat geldt ook voor de docenten, die hebben ook verschillende achtergronden.

De school zorgt dat ik me kan ontwikkelen. Dat ik erachter kom wat ik leuk vind en waar ik goed in ben. We hebben activiteiten zoals sport en muziek en ik heb vorig jaar de muziektheaterklas gevolgd.

Dit jaar zit ik in de leerlingenraad met ongeveer vijftien andere leerlingen. We bespreken van alles, van activiteiten tot het rooster. Samen met een andere leerling zit ik ook in de medezeggenschapsraad en wij geven door wat we in de leerlingenraad hebben besproken. Er wordt echt naar ons geluisterd. En we hebben als leerling ook stemrecht. Nu zijn we bezig met het nieuwe schoolplan, erg interessant om dat mee te maken. En het is leuk dat de school onze mening vraagt."

Interviews met leerlingen Edith Stein College

Halimatou (15 jaar, 3 havo)

“Deze school sprak me meteen aan toen ik in groep 8 zat en kennis kwam maken: het gebouw, de mensen, het rooster. Je krijgt hier veel vrijheid en mag je eigen tijd indelen. En we krijgen veel creatieve vakken, dat is erg leuk. Dan kun je ontdekken waar je zelf goed in bent.

De school helpt me met bijlessen en ook om socialer te worden, om meer met andere leerlingen om te gaan. Dat vind ik best moeilijk. Maar het is door de school al veel beter geworden.

Ik volg Versterkt Taalonderwijs Engels en ben een paar weken geleden met een groepje leerlingen naar Engeland geweest. In Londen hebben we bij een gastgezin geslapen, we zijn in musea geweest en hebben door de stad gelopen.

De leraren hier praten veel over hun culturele achtergrond. Zo leer je ze beter kennen en begrijpen. Het geeft je ook het gevoel dat elke cultuur er mag zijn. Ik heb veel mensen met andere achtergronden leren kennen. Dat zijn nu mijn vrienden.”

.....

'Door de school heb ik geleerd dat ik voor mezelf op mag komen'

.....

Naya (16 jaar, 4 havo)

"Mijn nichten zaten hier al op school en die vonden het een goede school. Daarom ben ik naar het Edith Stein gedaan. Het is een gezellige en veilige school. Er zijn weinig incidenten en als er iets gebeurt, reageren de docenten daar goed op.

Ik vind het interessant dat onze docenten - net als de leerlingen - uit allerlei culturen komen. En dat ze dan net anders lesgeven. Je leert van de les én van de persoon. Mevrouw BouTaibi, mijn aardrijkskundelares, liet ons bijvoorbeeld de Masai-dans zien. Dan ga je toch meer opletten.

De school helpt me heel erg. Mijn zicht is niet zo goed, waardoor ik minder goed kan lezen of zien wat er op het bord staat. De zorgcoördinator heeft geregeld dat iemand me elke week bijles geeft. Ik kies dan zelf voor welke vakken. Mijn toetsen worden voorgelezen door een klassenstudent.

Door de school heb ik geleerd dat ik voor mezelf op mag komen. Het is nu minder spannend om naar een docent te gaan en iets te vragen. Ik ben echt assertiever geworden."

Interview met Berni Drop van het Montessori College Nijmegen

.....

‘De hele samenleving loopt hier
op het schoolplein’

.....

‘Kansengelijkheid betekent kinderen ongelijk behandelen’

‘Leer mij het zelf te doen’. Dat is de belangrijkste uitspraak van Maria Montessori en de kern van het Montessori College Nijmegen, een brede scholengemeenschap met twee locaties. Rector-bestuurder is Berni Drop.

“We zijn de enige brede scholengemeenschap in Nijmegen, met vmbo basis/kader, theoretische leerweg, havo en vwo, plus agora-onderwijs. Van onze tweeduizend leerlingen zitten er 1.700 op onze campus met verschillende gebouwen, zodat elke groep zijn eigen, vertrouwde omgeving heeft. Ze ontmoeten elkaar tijdens de tweejarige brugklas, tijdens de lessen lichamelijke opvoeding, sportdagen, in keuzelessen, cultuuruitingen, pauzes en als ze in elkaars gebouwen moeten zijn. In Groesbeek hebben we nog een kleine locatie, met vmbo en agora.

De hele samenleving loopt hier op het schoolplein, van kinderen uit kansarme milieus tot kinderen van een professor. Dat is ontzettend gaaf, superboeiend én heel erg moeilijk, omdat ze moeten leren om met elkaar om te gaan, terwijl onze samenleving, net als veel scholen, zo ontzettend gesegregeerd is.

Ondersteuning

Kansengelijkheid betekent dat je een verplichting aangaat elke leerling een leer- en leefomgeving te bieden waarin die leerling het beste uit zichzelf kan halen. Om te kunnen ontdekken wat er bij hem of haar past en daarbij zo min mogelijk geremd wordt door bijvoorbeeld achtergrond, financiën of gender. Het gaat er niet om dat ik alle leerlingen naar het vwo wil, dat is niet het doel. We geven een leerling de bedding om zich maximaal te ontwikkelen. En wil je die kansen aan alle leerlingen bieden, dan moet je ze vooral niet gelijk behandelen, maar juist ongelijk.

Interview met Berni Drop van het Montessori College Nijmegen

Je zou kunnen zeggen dat het geven van kansen in het montessorionderwijs zit ingebakken. We zijn niet alleen bezig met prestaties, maar ook met de ondersteuning van een kind in zijn ontwikkeling naar jongvolwassene. Naar een mens die persoonlijk leiderschap kan tonen, creatief en probleemoplossend kan zijn en ook nog eens aardig is. En die wat wil betekenen voor de ander en de samenleving.

Onderwijsbeweging

Kennis is belangrijk, maar school gaat ook om andere dingen, zoals de relatie tussen volwassenen en leerlingen. We zijn een school die leerlingen uitnodigt om mee te doen met onze minisamenleving. Ze krijgen bijvoorbeeld niet alleen de kans om mee te denken over een leuk feestje, maar ook over beleid van de school.

Sinds een jaar of vijf hebben we De Onderwijsbeweging in onze school, een vrijplaats en leerplek voor docenten, mensen van buiten, leerlingen en schoolleiders. Centraal bij de beweging staat de vraag hoe wij ons onderwijs kunnen verbeteren. Onderwijs dat over grenzen van klassen, vakken en scholen heen reikt en waar iedereen voor warmloopt.

Een werkgroep met leerlingen, docenten en schoolleiders bereidt drie keer per jaar een avond voor waar de dialoog plaatsvindt tussen mensen van binnen en buiten de school. De onderwerpen komen van de leerlingen zelf. Zij voelen dat ze echt invloed hebben. Als ze met ideeën en voorstellen komen, pakken we die zoveel mogelijk op en werken we die verder uit. De beweging is ook een mooie plek voor docenten, omdat ze leerlingen in een hele andere setting meemaken en horen wat er bij hen leeft. Ook organiseren we regelmatig leerlingenarena's om van leerlingen te horen hoe zij aankijken tegen door ons ingebrachte vraagstukken en welke adviezen ze geven.

..... 'We zijn een school die leerlingen uitnodigt om mee te doen met onze minisamenleving'

Waardig en gelijkwaardig

Binnen ons montessorionderwijs hebben we agora-onderwijs. Hier zitten alle niveaus door elkaar. Leerlingen vergeten na de eerste paar maanden welk niveau de andere leerlingen hebben, want elk kind volgt zijn eigen persoonlijke curriculum. In de eerste fase van agora zetten we naast de aandacht voor de persoonlijk ontwikkeling in op het sociale: we laten leerlingen ontdekken dat het belangrijk is verantwoordelijkheid en zorg te nemen voor de school en voor elkaar, en dat iedereen even waardig en gelijkwaardig is.

Drie jaar geleden zijn we overgestapt naar een flexibeler rooster. Elke dag tijdens het derde en zesde lesuur kunnen leerlingen kiezen uit vakkeuze-uren, studie-uren (je werkt dan zelfstandig aan je vakken) of specials. Die laatste zorgen voor de verbreding, en zijn bijvoorbeeld schaken, yoga, gebarentaal, fotografie, muziek, grafische technieken, film maken of creatief schrijven. Zo geven we leerlingen de kans om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen. En om elkaar te ontmoeten in een andere setting, in een andere groep, vaak met verschillende niveaus.

Sense of belonging

Afgelopen jaar hebben de leerlingen van het vmbo een Werelddag georganiseerd, onder het motto 'De wereld is onze school'. Ze hebben een wereldvlag gemaakt en omarmd waar ze vandaan komen. Daarna organiseerden ze een modeshow. Aanleiding was een leerling die naar me toe kwam en aandacht vroeg voor culturele diversiteit op onze school. Ik was er zelf van overtuigd dat we iedereen gelijkwaardig benaderen, dus ik vroeg waarom ze dat wilde. 'Omdat wij niet gezien worden', zei ze. 'We zitten in de klas en we hebben allemaal een andere achtergrond, een andere cultuur thuis en die brengen we mee naar school. We zijn trots op waar we vandaan komen. Maar hier wordt er nooit echt over gesproken.' Ik vond het een prachtig verzoek, met eerlijke argumenten. En blijkbaar was het nodig om hier iets mee te doen, om ervoor te zorgen dat alle leerlingen op deze school zich gezien, gehoord en erkend voelen. Dat ze allemaal een *sense of belonging* ervaren."

Interview met Berni Drop van het Montessori College Nijmegen

Thuis voelen

De afgelopen jaren, mede door corona, is de polarisering in de samenleving toegenomen. Dat zie je ook op het schoolplein. Het is belangrijk dat je daar als school mee aan de slag gaat, want onze leerlingen zijn kinderen die beginnen te leren over onze samenleving. De een is daar verder in dan de ander. We hebben bijvoorbeeld een actieve Gender and Sexuality Alliance-groep, maar er zijn ook leerlingen met een culturele achtergrond waar homoseksualiteit strafbaar is. Daarmee voel je meteen de complexiteit van een brede scholengemeenschap. Maar gelukkig zijn er mogelijkheden om de dialoog aan te gaan, om leerlingen van elkaar te laten leren. Leerlingen zitten hier een aantal jaren bij elkaar. Dat is een fantastische kans.

Bespreekbaar maken

Het vraagt veel kennis en gevoel om als docent in een school als de onze te bewegen, te kunnen anticiperen. Iliass El Hadioui heeft daar prachtige dingen over geschreven: over de gevolgen van conflicten tussen de verschillende leefwerelden waarin jongeren navigeren en hoe dat de school binnenkomt. Als je dat alleen al bespreekt met leerlingen is dat voor hen een eyeopener. Ze leren dan bijvoorbeeld dat ze straattaal niet meenemen in de school.

Op het vmbo hebben we coaches die elke dag samen met hun leerlingen opstarten. Ze hebben een hele directe en warme band met de kinderen, waardoor ze makkelijk dingen bespreekbaar kunnen maken. De coaches laten leerlingen reflecteren op hun eigen ideeën en die van een ander. Onze ervaring is dat leerlingen daar echt niet onredelijk in zijn, als je hun maar de kans geeft om er rustig en veilig over na te denken. Ze snappen heel goed dat we in onze samenleving bepaalde afspraken met elkaar hebben.

'Al onze medewerkers zijn getraind om leerlingen te benaderen vanuit de relatie'

Ruimte en gebondenheid

Ons montessorionderwijs is doordrenkt van de groei naar persoonlijk leiderschap in een sociale context. Maria Montessori sprak al over vrijheid in gebondenheid. Onze leraren zijn heel goed in pedagogische warmte en ruimte bieden aan leerlingen, maar onze huidige zoektocht ligt nog wel in de begrenzing. Wat houdt de gebondenheid in en hoe spreek je kinderen aan?

Mede daarom hebben we didactisch coachen omarmd. Al onze medewerkers zijn getraind om leerlingen te benaderen vanuit de relatie en de rijkdom van het geven van feedback. We hebben ook opgeleide beeldcoaches. Ze nemen een les op en kijken die terug met de docenten, vooral om te kijken hoe zij leerlingen aanspreken, hoe je vragen stelt en hoe je omgaat met feedback geven."

HET VERSCHIL MAKEN

Hoofdstuk 6

Aan de slag

De interviews in dit katern laten zien hoe experts denken over kansengelijkheid en hoe bestuurders, schoolleiders en docenten daar in de praktijk aan werken. Dit katern is geen stappenplan dat je kunt volgen om te zorgen dat alle leerlingen gelijke kansen hebben. Wel geven we in dit laatste hoofdstuk een aantal handvatten om met kansengelijkheid aan de slag te gaan.

1. Wat versta je onder kansengelijkheid?

“De kansen van jongeren in Nederland zijn ongelijk en dat heeft meerdere oorzaken. Een belangrijke vraag is: wat kun je het onderwijs aanrekenen en wat niet? Het onderwijs kan natuurlijk nooit alle ongelijkheid in de maatschappij uitvlakken, maar het kan daar wel in belangrijke mate aan bijdragen. Ten eerste zou het onderwijs ongelijke ontwikkelkansen van leerlingen die in verschillende omstandigheden opgroeien, deels moeten compenseren. Dan gaat het dus om gelijke kansen op de verwezenlijking van je potentieel. [...] Ten tweede maken we in het onderwijs de kansen voor leerlingen zelfs ongelijker door hen bij gelijke prestaties structureel ongelijk te behandelen, afhankelijk van hun thuissituatie en achtergrond. [...] De derde benadering van kansengelijkheid is de gelijkwaardigheid van onderwijs voor leerlingen met verschillende talenten. Het zou niet uit moeten maken wat je talenten zijn: iedereen moet een goede plek kunnen vinden in de samenleving.” - Louise Elffers

Het is belangrijk om met elkaar in de school het gesprek aan te gaan over kansen-
gelijkheid. Wat verstaan we hieronder? Welke kansen willen we bieden? Aan welke
leerlingen? En waarom? Zorg dat je - op basis van de literatuur - voor je school een
duidelijk beeld schept, gekoppeld aan je onderwijsvisie.

2. Betrek alle geledingen van de school, ook de leerlingen

“Sinds een jaar of vijf hebben we De Onderwijsbeweging in onze school, een vrijplaats en leerplek voor docenten, mensen van buiten, leerlingen en schoolleiders. Centraal bij de beweging staat de vraag hoe wij ons onderwijs kunnen verbeteren. Onderwijs dat over grenzen van klassen, vakken en scholen heen reikt en waar iedereen voor warmloopt. Een werkgroep met leerlingen, docenten en schoolleiders bereiden drie keer per jaar een avond voor waar de dialoog plaatsvindt tussen mensen van binnen en buiten de school. De onderwerpen komen van de leerlingen zelf. Zij voelen dat ze echt invloed hebben.” - Berni Drop, Montessori College Nijmegen

Het is belangrijk om met elkaar in de school het gesprek aan te gaan

Kansengelijkheid gaat iedereen aan: leidinggevend, docenten, leerlingen en ouders. Het is daarom belangrijk iedereen te betrekken als je gaat nadenken over je beleid en aanpak. Voor leerlingen is het extra belangrijk: door de school als oefenplaats te gebruiken, kunnen ze zich bekwaamen in meedenken en verantwoordelijkheid nemen. Daarnaast is het voor hun zelfvertrouwen van belang dat ze merken dat ze gehoord worden (en ze hebben vaak hele goede ideeën).

3. Breng je school in kaart. Hoe staat het ervoor met kansengelijkheid op jouw school?

“Zorg dat je weet hoe groot het probleem van kansengelijkheid is op jouw school of scholen. Monitor je eigen kansengelijkheid. Veel scholen doen dat niet. Wat zijn de diplomarendementen van kinderen met verschillende sociale achtergronden? Hoeveel kinderen met ouders die een vmbo-diploma hebben, behalen een havodiploma? En is dat meer of minder dan het landelijk beeld? Het zijn simpele cijfers die je móet weten.” - Eddie Denessen

Ook voor kansengelijkheid geldt dat het belangrijk is om een overzicht te hebben van de situatie in je school, zowel cijfermatig als kwalitatief (hoe denken de verschillende groepen in de school over kansengelijkheid). Kansengelijkheid is een veelomvattend en lastig thema. Het kan ook helpen om te inventariseren wat je allemaal al doet om kansengelijkheid te bevorderen, op alle niveaus in je school.

4. Verbind de niveaus en de omgeving

“Schoolleiders en bestuurders zijn essentieel om de micro-, meso- en macroniveaus met elkaar te verbinden. Juist omdat zij samen alle werkelijkheden, alle niveaus zien. Bij het begeleiden van scholen verwerk ik daarom ook zoveel mogelijk onderzoeksresultaten die pedagogisch-didactisch handelen op het microniveau verbinden met het ontwikkelen van een verbetercultuur, die te maken heeft met het mesoniveau.” - Iliass El Hadioui

Schoolleiders en bestuurders kunnen het microniveau van het klaslokaal, het mesoniveau van schoolleiders, gemeente, beleid en wetenschap, en het macroniveau van het onderwijsstelsel met elkaar in verband brengen. Leg onderlinge verbindingen en breng partijen bij elkaar, want alleen samen met anderen kun je meer kansengelijkheid realiseren.

5. Zorg dat medewerkers goed toegerust zijn

“Ik had het net over rolmodellen, onze docenten zijn dat zeker. In onze onderwijsaanpak staat de leraar centraal. Die is de leider, de regisseur van het onderwijsproces. Ik zie bij leraren een enorme bevoegdheid om leerlingen te laten groeien naar zelfstandige jonge mensen met zelfinzicht en empathie voor de ander.” - Bram van Welie van het Edith Stein College, Den Haag

Goed onderwijs is nodig om kansen van leerlingen te vergroten. En daar heb je onderwijsprofessionals voor nodig die blijven leren, ontwikkelen en reflecteren. Geef docenten daarom voldoende professionele ruimte.

6. Faciliteer de ontmoeting

“Daarnaast besteden we veel aandacht aan reflecteren op jezelf, en aan welke impact iemand heeft op de ander. Daar zit ook deels de waarde van onze school: de ontmoeting tussen kinderen met verschillende achtergronden, die met elkaar leren omgaan en werken. Dat is zo belangrijk voor later, als ze later de maatschappij vormen.” - Saskia Wiegant van het Leon van Gelder, Groningen

De drie geïnterviewde scholen in dit katern zorgen dat kinderen van verschillende onderwijsniveaus en verschillende achtergronden elkaar regelmatig ontmoeten en samenwerken. Dat is niet voor elke school makkelijk, zeker als je geen scholengemeenschap bent. Het loont dan de moeite om te verkennen of er scholen in je omgeving zijn waarmee je nauwer kunt samenwerken.

7. Neem verantwoordelijkheid en heb lef

“Er zijn wel schoolleiders die doorpakken en tegen de belangen van de individuele ouders in durven te gaan. Die wijzen ouders op het belang van het collectief. Maar dan moet je als schoolleider een goed verhaal hebben. [...] Die spiegel moet je ouders durven voorhouden.” - Interview met Eddie Denessen

Als beleid en aanpak duidelijk zijn, is het belangrijk om als bestuurder en schoolleider het uithangbord daarvan te zijn. Verkondig je boodschap, binnen en buiten de school. Ga in gesprek met mensen die het er niet mee eens zijn, maar blijf wel standvastig.

LITERATUURLIJST

Aanvullend onderwijs (2023). Utrecht: VO-raad. Beschikbaar op www.vo-raad.nl.

Beroepsstandaard schoolleiders VO (2021). Utrecht: VO-raad/SRVO. Beschikbaar op www.vo-academie.nl.

Biesta, G. (2012). *Goed Onderwijs en de Cultuur van het Meten*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Biesta, G. (2014). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Uitgeverij Phronese.

Brummelhuis, ten, A. en Kruiter, J. (2022). *Gelijke Kansen. Themabeschrijving voor de Kennisagenda voor het onderwijs*. Den Haag: NRO.

Denessen, E. (2022). Ongelijke onderwijskansen: positionering van het vraagstuk. *Onderwijskansen en de rechten van het kind*. Meppel, Boom Juridisch.

DUO. (z.d.). Heroverwegingen en bijgestelde adviezen. Geraadpleegd op 10 maart 2023, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/primair-onderwijs/aantal-leerlingen/heroverwegingen-bijgestelde-adviezen.jsp.

El Hadioui, I. (2011). *Hoe de straat de school binnendringt*. Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep.

El Hadioui, I. (2022). *Grip op de mini-samenleving*. Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep.

Elffers, L. (2022). *Onderwijs maakt het verschil*. Zutphen: Walburg Pers.

Klassen Kennisbank (2022). Geraadpleegd januari-mei 2023, van gelijkekansenindeklas.nl/schoolleiders/.

Later selecteren, beter differentiëren (2021). Den Haag: Onderwijsraad. Beschikbaar op www.onderwijsraad.nl.

Kalthoff, H. (2020). Opgroeien en opvoeden in armoede. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. *Beschikbaar op www.nji.nl.*

Kansenkaart. Geraadpleegd april-mei 2023, van www.kansenkaart.nl.

Omgaan met armoede op scholen (2023). Rotterdam/Groningen: Hogeschool Rotterdam/Hanzehogeschool Groningen. *Beschikbaar op www.vo-raad.nl.*

PO-Raad (2022). Sectorrapportage PO-Raad Kansengelijkheid. Geraadpleegd op 17 april 2023, van <https://sectorrapportage.poraad.nl/kansengelijkheid>.

Terpstra, S. (2019). Onderwijsbestuurder: een uitdagende professie. Een set professionaliseringsthema's voor bestuurders in het funderend onderwijs. Utrecht: VO-academie. *Beschikbaar op www.vo-academie.nl.*

Visser, S., (2019). Kindvriendelijk ≠ pedagogisch. *VO-magazine* februari 2019.

VO-raad (2022, 17 november). *Scholen en armoede (webinar)*. Geraadpleegd 18 mei 2023, van <https://www.vo-raad.nl/artikelen/samen-het-wiel-uitvinden-deelnemers-webinar-scholen-en-armoede-delen-tips>.

Werk maken van kansengelijkheid. Thema: schoolkosten (2022). Utrecht: VO-raad. *Beschikbaar op www.vo-raad.nl.*

Wiersma, A.D. (2023, 10 maart). Visie Kansengelijkheid funderend onderwijs. Geraadpleegd van https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2023Z04148&did=2023D09694.

VO-RAAD

Postbus 8282 / 3503 RG Utrecht

T 030 232 48 00

www.vo-academie.nl / info@vo-academie.nl

COLOFON

Deze publicatie is een uitgave van de VO-academie
(onderdeel van de VO-raad).

Samenstelling en redactie

Cindy Curré en Martijn de Graaff

Tekst

Cindy Curré

Interviews

Martijn de Graaff, Linda Zeegers (interview Louise Elffers)

Fotografie

Hetty van Oijen (interview Louise Elffers), Dirk Kreijkamp (overige
interviews), Shutterstock (overig)

Ontwerp

OSAGE / Interactie en identiteit, Utrecht

Druk

Berg Drukkerij, Amersfoort

Utrecht, 2023